

**BIBLIA SA KRISTOHANONG
KATILINGBAN**

Hinigugma namong Igsoon,

Pastoral ang Biblia nga imong gikuptan karon. Bunga ni sa talagsaong mga tawo nga nagkugi sa pagbinisaya ini aron mas hingpit nga masabtan.

Dili ni mahal, labi na kon hunahunaon nga kining edisyona dunay bililhong mga punto, sama sa mahalong papel, maayong pagkahan-ay, paghubad ug pagpasabot. Napalit ni sa igong presyo tungod sa dakong tabang gikan sa mga buotang tawo nga madasigong naningkamot pagsangyaw sa Pulong sa Diyos sa tanang katawhan.

Nahimugso ang **Catholic Bible Society for Pastoral Bibles Foundation, Inc.** alang sa pagpangita ug pagdawat og donasyon o tabang aron pagpadayog hatag sa Biblia sa presyong gaan nga maabot sa kadaghanan. Ang imong kontribusyon usa ka paagi sa kinasingkasing nimong pagtabang sa pagsangyaw sa Pulong sa Ginoo. Ug Siya, kansang pulong imong gipuy-an, manalangin ug mag-amping nimo sa kanunay uban sa mga mahal nimo sa kinabuhi.

Ipadala ang kontribusyon/donasyon sa usa sa mosunod nga mga address:

Pastoral Bible Foundation, Inc.
U.P. P.O. Box 4
1101 Quezon City

Catholic Bible Society
Box 525 CPO, Makati
1299 Metro Manila

Kon buot kang makigsulti o makigkita namo, bisitahi o tawgi ang:

Pastoral Bible Foundation, Inc.
8 Mayumi St., U.P. Village
1101 Quezon City
Tels.: 921-3984 • FAX 921-7429

Catholic Bible Society
7708 St. Paul Road, SAV, Makati
1200 Metro Manila
Tels.: 889770 / 886847

Gihubad, gipahayag ug gipasabot
alang sa mga Kristohanong Katilingban
sa Pilipinas ug sa Ikatulong Kalibotan;
ug sa tanang nangita sa Diyos.

Ang tanang teksto gihubad
gikan sa Hebreo ug Griyego

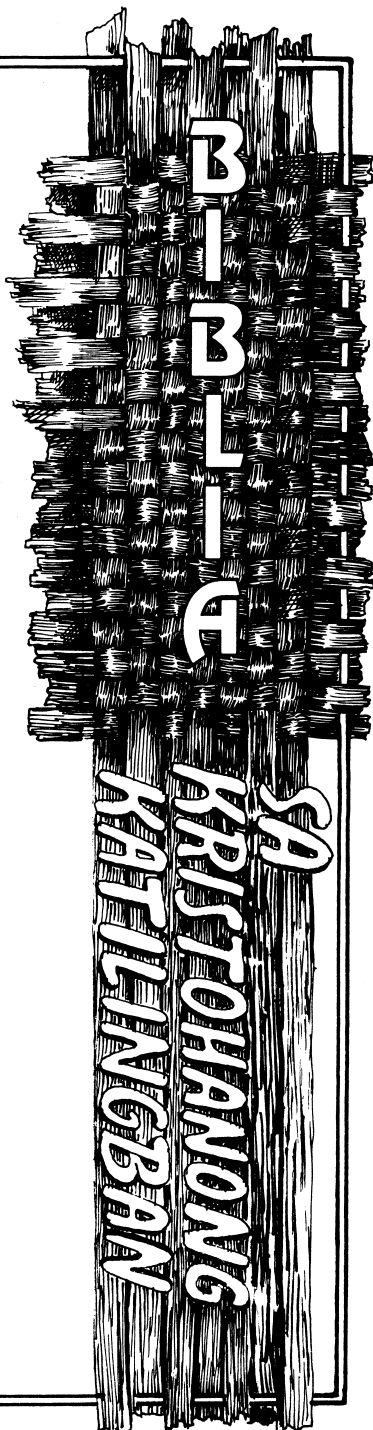
Ikaupat nga Edisyon

 PASTORAL BIBLE
FOUNDATION

 CLARETIAN PUBLICATIONS

 ST PAULS

 WORD AND LIFE
PUBLICATIONS

Mahal nga Tigbasa,

Ang Biblia Pulong sa Diyos...apan bisag nakapalit ug nakabasa ka nag maayo ini, dili mapugos ang Diyos sa paghatag nimo sa mensahe. Pailhon ka sa Diyos sa Kama-tuoran kon makabuhay ka sa pipila ka panginahanglan. Una, pangitaa siya nga maka-nunayon: ablihi ang pultahan alang sa motuktok. Ayawg biya kon dili ka makasabot sa sinugdan, pag-ampo hinuon ug makadawat kag kahayag. Lain pang kondisyon alang sa pagsabot sa gitudlo sa Diyos mao ang pagpangita ini uban sa kaigsoonan, sa pag-pasakop sa katilingbang Kristohanon.

Kon duna kay ipaambit, mga sugyot o mga pangutana, palihog sulati si:

Fr. Francis, U.P. P.O. Box 4
Pastoral Bible Foundation, Inc.
Quezon City 1101, Philippines
Email: bible@claret.org

Copyright © Bernardo Hurault 2010
International Catholic Biblical Society, Rome, Italy
Pastoral Bible Foundation, Inc., Quezon City, Philippines

Nihil Obstat: Msgr. Adelito A. Abella
Archdiocesan Censor

Imprimatur: † Ricardo J. Cardinal Vidal
Archbishop of Cebu

Giedit ni Fr. Oscar Camomot

PASTORAL BIBLE FOUNDATION, INC.
8 Mayumi St., Diliman, 1101 Quezon City
Philippines

CLARETIAN PUBLICATIONS
UP P.O. Box 4, 1101 Quezon City
Philippines
TE: 921-3984 • Fax: (632) 921-7429

ST. PAULS
7708 St. Paul Road, San Antonio Village
1203 Makati, Metro Manila
Philippines

WORD AND LIFE PUBLICATIONS
Don Bosco Compound
A. Arnaiz Avenue cor. C. Roces Avenue
P. O. Box 1820 MCPO, 1258 Makati City, Philippines

Giprinta sa China, Amity Printing Company
ISBN 978-971-0511-53-2

Nabanhaw si Jesus!

Nagbasa ka sa Biblia, kay nangita ka man ni Jesus. Ang Biblia dili lang basahon sa pag-ampo o sa panudlo kondili, pulong sa Diyos nga naghatag og kinabuhi.

Ang Krus ug Pagkabanhaw ni Jesus maoy kasingkasing sa Biblia. Lisod ang dalan nga imong gilaktan ug walay makitang kahayag sa tumoy sa imong padulngan. Apan mahibaloan pinaagi sa Biblia nga nagpadulong ka sa Pagkabanhaw ug masabtan nimo ang nabanhawng Jesus.

Ang Biblia...

Wala mahulog gikan sa langit ang Biblia. Wala ni isangyaw sa langitnong tigpamaba gikan sa mga panganod ghipos hinuon sulod sa daghang siglo sa ginhawaan ug kasingkasing sa Israel, ang katawhan sa Diyos, salamat sa pagtoo sa nahigmatang minoriya.

Sulod sa 18 ka siglo, gikan ni Abraham ngadto ni Jesus, natataw sa katawhan sa Israel nga mitugyan nila ang Bugtong Diyos sa iyang kaugalingon. Ang kasinatian sa nasodnong katilingban, ang mga pasidaan sa mga propeta nga nanulti sa ngalan sa Diyos, ang mga kabalaka sa mga matoohon: kining tanan sa lainlaing paagi nia ining mga basahona. Ang mga pangulo sa relihiyon sa Israel nga nakadawat og mga basahon, mipili, miila ug unya mipahimutang ini sa Balaang Kasulatan.

Naumol sa ingon ang **Daang Kasabotan**. Gitawag nig **Kasabotan**, kay kining mga basahona daw labing bililhon nga kabilin sa Diyos sa piniling katawhan.

Human sa daghang kasinatian miabot ang krisis sa katawhan sa Israel dihang gidala sila sa Diyos sa kahamtong sa pagtoo. Mianhi si Jesus alang ini. Natuman diha niya ang labing mahinungdanong kasinatian sa tibuok kasaysayan – Si Jesus, ang mga pangingkamot niya pagluwas sa katawhang Judio gikan sa nagkaduol nga kalaglagan, ang pagsalikway niya, ang kamatayon, ug ang pag-kabanhaw, ang panapos nga pulong sa Diyos.

Nagsugod ni Jesus ang pagsangyaw sa Simbahan ug ang pagsulat sa mga basahon sa katilingban. Ang giaprobahan sa mga pangulo sa Simbahan nahimong **Bag-ong Kasabotan**.

...ug ang Tradisyon

Makaabot lang ang mensahe sa mga basahon sa Biblia sa moambit sa kasinatian sa katilingban diin nahimugso ang maong mga basahon. Dunay paagi pagsabot sa Biblia nga iya lang sa katawhan sa Diyos: ang Tradisyon. Gidawat ni ni Jesus gikan sa iyang pamilya ug katawhan. Unya, gitudloan niya ang apostoles sa bag-ong paagi pagsabot sa balaang kasaysayan. Mao nga makahisgot tag Tradisyon sa mga apostol ug tradisyon sa Simbahan.

Aron makasabot ta sa Biblia sa insaktong paagi, dili kasaligan ang mga interpretasyon ni bisag kinsang magwawali. Kinahanglan nga dawaton ni sumala sa pagdawat ini sa Simbahang Katoliko nga gitukod sa mga apostol ug nagpabiling matinud-anon sa mga sumbanan.

Asa Sugdig Basa ang Biblia?

Ang labing sayon mao ang pagsugod sa mga Ebanghelyo diin mahimamat nato si Cristo, ang Kahayag, Kamatuoran ug ang Pulong sa Diyos.

Tataw nga ang Daang Kasabotan naglangkob og daghan nga mahinungdanong leksyon. Apan mas sayon ning masabtan kon basahon human mabati si Cristo. Makaplagan sab nga lahi nig lami.

Dunay mga tawo nga anag pagpakli sa Biblia sa bisag asa, sa hunahuna nga ang unang mga tudling nga makita mohatag og tukmang tubag sa panginahanglan. Tinuod, ang Diyos makatubag sa mga kabalaka ining paagiha, apan wala siya mosaad sa pagpadayag nato anang swerteswerte nga paagi.

Maayo nga basahog makausa ang matag libro sa Bag-ong Kasabotan sumala sa ilang han-ay, sugod sa mga Ebanghelyo. Basaha ang Pasiuna sa Upat ka Ebanghelyo sa sinugdan sa Bag-ong Kasabotan.

Ang Sulod sa Bag-ong Kasabotan

ANG UPAT KA EBANGHELYO. Ang Ebanghelyo nagkahulogag Maayong Balita. Gisulat dinhi sa mga apostol ni Jesus ang ilang nakita ug nahibaloan gikan niya.

Sunod ang MGA BUHAT SA MGA APOSTOL nga gisulat ni Lucas, ang tagsulat sa ikatulong Ebanghelyo.

Ug dunay kapin sa kawhaan ka SULAT nga gipadala sa mga apostol sa unang mga katilingbang Kristohanon.

Ang Sulod sa Daang Kasabotan

MGA KASAYSAYAN. Makaplagan dinhi ang gibuhad sa Diyos sa pagluwas sa katawhan nga himoong iyang katawhan. Makita ang Diyos nga nagtudlo ining pundok sa katawhan ug naghatag nilag kahulogan sa nasodnong kasaysayan. Nalaki ini ang **Genesis, Exodo, Deuteronomio ug ang mga libro ni Samuel.**

MGA PROPETA. Ang Diyos misulod sa kasaysayan pinaagi sa iyang mga propeta nga gitahasan pagpadayag sa iyang pulong.

MGA LIBRONG MAKINAADMANON. Nagpadayag ni sa kamahinungdanon sa edukasyon ug sa mga paningkamot sa matag usa aron maresponsabli ug motoo.

Unsaon Paggamit kining Libroha

Ang matag basahon gibahin sa mga **kapitulo**. Ug ang matag kapitulo sa mga **bersikulo**. Kasagaran gigamit ang minugbong porma sa mga basahon, sama pananglit sa **Mt** nga nagpasabot sa Ebanghelyo sumala ni Mateo. Makita ang minugbong porma sa index. Mga dagkong numero ang gigamit para sa mga kapitulo. Mga gagmay diha sa daplin para sa mga bersikulo.

Kon kutloon ang usa ka teksto sa Biblia gamiton ang kapitulo ug ang bersikulo, dili ang pahina. Pananglitan, ang **Jn 20:13** nagpasabot nga ang teksto gikan sa Ebanghelyo ni Juan, kapitulo 20, bersikulo 13; ang **Lc 2:6-10** nagpasabot nga ang teksto gikan sa Ebanghelyo ni Lukas, kapitulo 2, bersikulo 6 hangtod sa 10.

Ang **mga teksto sa Biblia** nahimutang sa ibabaw sa panid ug ang mga komentaryo sa ubos. Ang mga timailhang • • nagpunting sa teksto nga gikommentaryohan.

Sa tungatunga sa mga teksto ug komentaryo gisulat ang mga kapitulo ug bersikulo sa ubang basahon sa Biblia nga may kalabotan sa bersikulong gitudlo sa unang numero nga mas itom.

Gigamit ang italics sa:

– Bag-ong Kasabotan para sa mga teksto nga gikuha sa Daan. Panangliton sa Mt 26:3 ang ebanghelista nagkutlo sa teksto sa Zacarias 13:7.

– Daang Kasabotan para sa lainlaing hinungdan nga mabasa sa Pasiuna sa matag basahon.

Aron dili masayop ang pagsabot sa Biblia...

1. Ayawg hunahuna nga ikay unang nakasabot sa mensahe sa Diyos ug nga walay tinuod nga Kristyanos nga nauna nimo. Mao ni ang hunahuna sa lain pang tigpasiugda anang mga katingalahang sekta.

2. Ayawg sabta nga, sanglit ang pulong sa Diyos naghatag og kinabuhi, ang matag pulong mosulbad dihadhi sa tanang problema karon. Atong pamalandongan unsay ilang problema kaniadto ug unsay buot ipadayag kanila sa Diyos. Unya, makapangutana ta: Unsang kahayaga ang mahatag ining mensahe sa panahon ug panghitabo karon?

3. Kapin sa 15 ka siglo gikan ni Abraham ngadto sa mga apostol ang pagtudlo sa Diyos sa iyang katawhan, apan wala siya magtudlo sa tanang butang sukad sa sinugdan. Busa, ayawg katingala kon si Moises ug gani ang mga propeta wala mohisgot sa mga importanting butang nga gisulti kanato sa mga saksi ni Jesus, ang Pulong sa Diyos.

4. Gikan sa unang mensahe nga gihatag sa Diyos sa iyang katawhan, diha na sa iyang hunahuna ang pag-abot sa iyang Anak ug ang misteryo sa krus ug pagkabanhaw. Angayng sabton ang tanan ining paagiha.

5. Ang labing mahinungdanong butang tataw nga gitudlo diha sa Biblia. Hinunoa, dunay mga bahin nga wala kaayoy pagtulon-an, apan nasulat sa makinaadmanong paagi sumala sa kinaraang istilo sa pagsulat. Ayawg palilong sa pipila ka katingalahang pahayag hangtod nga mabiyaan na hinuon ang tataw ug ang mahinungdanon.

6. Basaha kanunay ang Biblia, dili aron makat-onan ang wala pa nimo mahibaloi kondili, aron matimailhan sa imong gugma ug kamatinud-anon sa Diyos. Kon magpabilin kang makanunayon, pasabton ka niya sa tanan.

Ang Kalibotan sa Wala Pay Biblia

Diha na ang kalibotan sa taas nga panahon sa pagtawag sa Diyos sa usa sa katigulangan ni JesuCristo, si Abraham.

Nagbatbat ang mosunod sa nangaging kasaysayan sa uniberso sumala sa panan-aw sa modernong sensya nga daghan pag angayng madiskobrehan.

Ang panahon sa pagbuhat

Ang kalibotan usa lang ka grano sa abog sa uniberso: tipaka sa Adlaw nga nabugnaw.

Gikan sa kalibotan ngadto sa Bulan, labaw lag dyotay sa usa ka segundo ang gikinahanglan sa silaw nga may kakusgon nga 300,000 kilometros matag segundo. Walo ka minuto ang gikinahanglan una ni makaabot sa kalibotan gikan sa Adlaw.

Sama sa kalibotan, ang ubang planeta nagtuyok sa Adlaw. Ang uban, sama sa Mars, mas gamay kay sa kalibotan; ang uban mas dagko. Pito ka oras ang gikinahanglan aron ang silaw sa Adlaw makaabot sa Pluto, ang pinakalayong planeta. Didto kutob ang Adlaw, mga pito ka bilyon ka kilometro ang gilay-on, nga sa kadako sa uniberso sama lang sa gilay-on sa labayg bato.

Ang Adlaw bitoon sama sa ubang bitoon layo kaayo sa uban; nagkinahanglag tulo ka tuig una makaabot ang silaw sa adlaw sa labing duol nga bitoon.

Ang mga bitoon bisag asa, dunay mas gamay kay sa Adlaw, ug dunay mas dako. Mga hudno atomiko ni nga may dili katoohang kainit sa kinauyokan. Nabugnaw na ang uban sama sa kalibotan; dili na mosidlak.

Sama nga ang kalibotan ug mga planeta nagtuyok sa Adlaw, may nagtuyok pod nga mga bitoon sa ubang bitoon. Hinugpong nga mga pamilya o mga kolonya; moabot usahayg 10,000 o sobra pa ang usa ka pundok. Kon moingon ta nga “gipundok”, atong hinumdoman nga lagyo ang distansya sa matag usa.

Gikan sa layo, ang Adlaw ug ang bilyon ka bitoon uban ini morag mga tuldok lang nga halos dili makita. Pero sa kinatibuk-an, makita sila nga mga hayag ug lapad nga panganonod, susamag plaka o ligid. Kining gamayng uniberso, diin ang silaw sa kahayag makatabok sa pikas tumoy sa gidugayon nga 300,000 ka tuig, gitawag nga Galaxia.

Naabot na ba nato ang pinakalayong dapit sa kalibotan? Wala. Gamayng bahin pa lang ang naabot. Sa halayong dapit, dunay ubang susama sa atong uniberso o Galaxia. Ang mga batid nag-ingon nga dunay labing menos lima ka gatos ka galaxia, ang uban mas dagko ug ang uban mas gagmay kay sa atoa.

Kanunayng nag-usab kining unibersoha. Ang ubang galaxia nagpalayo sa uban sa kakusgon nga libo ka libo ka kilometro matag segundo. Mga bitoon, mga abog sa kawanangan, mga pundok sa materya...ang tibuok kalibotan morag mga tipak gikan sa dakong buto. Ang mga batid nangahas pagbanabana nga may napulo hangtod sa kawhaan ka bilyon ka tuig na ang milabay gikan sa pag-ulbo sa superbombang atomiko.

Ang panahon ni sa pagbuhat.

Ang pagmugna nga wala pa matapos

Sa daghang siglo, gitooohan nga *sa sinugdan* ang Diyos nagbuhat sa tanan ug nga sukad adto wala nay pagbag-o ang kalibotan. Gibutang sa Diyos ang adlaw, ang yuta ug nga bitoon sa insaktong lugar ug sukad adto nagtuyoktuyok ni sa susamang paagi. Nakita nato nga dili ni insakto.

Nagtoo sab ang mga tawo nga sa sinugdan ang Diyos nagbuhat og “usa” ka tawo, “usa” ka kabayo, “usa” ka kabaw, “usa” ka liyon ug nga ang matag linalang naggikan sa susama niya. Nasayod ta nga dili ni insakto, ug nga ang pagbuhat sa Diyos inanay ug dunay nga bag-ong kaliwat o matang nga motumaw sa inanayng paagi.

Makatandi ta ini sa nagtubo nga bata. Linalang siya sa Diyos sa paghimugso, apan motubo siya, makakat-on ug mahamtong. Isip hamtong malahi na siya sa iyang pagkabata. Apan, ang hamtong binuhat gihapon sa Diyos ug gipadako siya sa Diyos.

Susama ang nahitabo sa tawhanong pamilya. Sa sinugdan wala buhata sa Diyos ang mga linalang sama sa ato nang naila karon. Bilyon ka tuig ang milabay, “masuso” pa ang kalibotan sa mga buhing linalang. Aduna ni mga unang matang sa tanom ug hayop nga wala na karon. Wala pa kaniadto ang mga hayop nga may upat ka tiil, mga langgam, ug mga tawo. Apan pinaagi sa kutay sa pagkabalhin ug ebolosyon, migula ini ang ubang buhi nga linalang nga ato nang nahibaloan karon. Naglangkob ni sa kalibotan sa mga buhing linalang. Mas maayo ang ilang pagkahan-ay ug paglambo kay sa kaniadto sa sinugdan.

Busa, way “usa” ka natapos nga pagbuhat kondili, ang nasugdan pagbuhat nagpadayon paglambo pinaagi sa gahom nga gihatag sa Diyos - ang kasaysayan nga dakliton ta pag-asoy.

Ang pagbutho sa mga buhing linalang

Usa o duha ka bilyon ka tuig na ang milabay nga init pa ang kalibotan ug naputos sa bagang panganod diin nag-ulan ug nagbukal ang tubig, mibutho ang unang mga buhing linalang sa kadagatan; gagmay, morag mikrobyo nga midaghan ug milipang.

Ang Diyos wala magbuhat ug hugpong sa mga buhing linalang nga modaghan nga susama lag dagway. Gibuhat sa Diyos ang kinabuhi ug ang kinabuhi milambo. Dili lang tungod sa pakigbisog aron mabuhi nga nahanaw ang mga huyang ug nagpabilin ang lig-on. Dili swerte lang nga sa matag kaliwat dunay molutaw nga mga linalang nga may kinaiyang lahi sa ginikanan. Adunay mga espirital nga pwera nga naglihok sulod sa buhing materya nga naghimog mga bahin sa lawas sa matang sa matag linalang, nagsulbad sa matag suliran sa daghan kaayong pamaagi sama sa paghimog mga bahin sa lawas aron makakita, makadungog, makabati, makadagan, makalangoy, makalupad.

Ang kinabuhi binuhat sa bugtong Diyos nga gawasnon ug maalamon, ug kining kusog nga dili mapugngan nangitag mga himan aron mas magawasnon ug maalamon ang mga binuhat. Ug ang utok maoy labing epektibong himan. Dinhay pipila ka sentro sa nerbyos ang unang mga linalang, apan sa usa ining mga sentroha naumol ang tinuod nga tigdumalang sentro: ang utok nga milambo sulod sa lima ka gatos ka milyon ka tuig. Mibutho ang kaliwat nga may mas dako ug mas maayong istruktora.

Human sa mga mananap nga nagkamang, mibutho ang mga mananap nga sus-an ug ang uban ini ang “**antropomorpos**” o mga mananap nga may tawhanong dagway. Buhi pa ang uban ug napundok sa mga importanting grupo sa mga aliwas. Giniyahan sa mga mamugnaong pwera nga subay sa plano sa Diyos, kining mga *antropomorpos* milambo sa paagi nga ang mga utok ug lawas nakapahimo nilang gawasnon ug utokan.

Mga tulo ka milyon ka tuig na ang milabay nga usa ka kaliwat milambo nga susamang panagway sa mga tawo karon. Kaantigo nang mopikaspikas ug bato sa primitibong paagi. Unya mga usa ka milyon ka tuig na ang milabay ang gibantog nga Pitkantropo (tawong Java) mibuntog sa kahadlok sa kalayo nga kinaiya sa mga hayop ug migamit ini. Siya ba

ang tinuod nga tawo, sa ato pa, ang gitugahag panabot ug kagawasan? Dili ta makatino ini.

Unya, mibutho ang kaliwat nga susama nato. Gikan sa mga 70,000 ka tuig sa wala pa si Cristo, may mga mamugnaong kalihokan nga milutaw: kalamboan sa pamaagi paghimog mga butang, paglubong sa mga minatay ug mga sinugdan sa arte. Giunsa man pagbutho sa tinuod nga tawo, o giunsa niya pagsugod nga gawasnon, nga may diwa nga sama sa hulagway sa Diyos busa, dili mamatay sama sa Diyos? Walay makatubag ini. Binuhat siya sa Diyos mismo bisag unsa pay iyang gigikanan, kay ang iyang kalag nga dili mamatay naghatag niyang kahibalo, kagawasan ug gahom nga gikan sa Espiritu sa Diyos.

Mga unang lakang sa tawo

Sa daghang siglo wala kaayo usba sa mga tawo ang hulagway sa kalibotan. Hulagway sa Diyos ang ilang espiritu, apan ang lawas ug pamaagi pagpuyo dili lahi sa mga antropomorpo nga ilang gigikanan (dili nato maingon nga silay “nagpahimugso”, kay ang pagkatawo gikan gyod sa Diyos). Ang mga tawhanong pamilya ug pundok nagpuyo sa primitibong paagi – nangatulog sa mga langob, nangayam sa kalasangan – sama sa ubang tribu nga buhi pa hangtod karon.

Sa hinayhinay, gimugna sa mga tawo ang sinultihan, ug naghimo silag hinagiban ug kasangkapan. Interesado sila dili lang sa mga butang nga magamit ug makita. May hilig sab sila sa arte. Sa mga langob ug groto, sa mga lugar ilalom sa yuta diin gisaulog sa mga tawo ang katingalahang seremonyas halayo sa kahayag, gilarawan ang ilang handuraw sa kalibotan pinaagi sa mga hulagway sa mananap nga gipintal sa mga bungbong. Hangtod karon midayeg ta sa talagsaon nilang kabatid sa arte.

Mga **relihiyoso** ang kanhing mga tawo. Gilubong nila ang mga patay uban sa mga ritwal nga naniguro nga magmalipayon sila sa laing kalibotan. Sanglit binuhat sa dagway sa Diyos, kabahin sa ilang kahibalo nga magpadayon silang buhi human sa kamatayon. Bisag primitibo sila, duna silay konsensya. Kamao silang mahigugma ug nakaplagan nila ang Diyos sumala sa ilang abilidad. Hinuon, sa sinugdan may daghang kapintas ug kahakog nga kumon sa tanang buhi nga linalang: naa sa tawo ang sala.

Ang unang mga sibilisasyon

Mga 10,000 na ka tuig ang milabay sa pagsugod sa kausaban sa katawhan. Nagtapok pagpuyo ang daghang tawo sa tabunok nga kapatagan. Sulod sa pipila ka siglo, nakat-on sila pagtikad sa yuta, pagpamuhig baka, pag-umol ug pagluto sa yuta. Naporma ug nagkahiusa ang mga balangay aron pagpanalipod sa kaugalingon ug sa mas maayong pagpahimulos sa mga bahandi sa yuta. Nahimugso ang unang sibilisasyon.

Paspas ang panghitabo human adto. Lima ka sentro sa sibilisasyon ang mitumaw.

3,500 ka tuig sa wala pa si Cristo, duha ka imperyo ang naporma sa Tungang Sidlakan diin naggikan ang mga tawo sa Biblia. Ang usa mao ang Ehipto, ang ikaduha ang Caldea, ang yuta nga gigikanan ni Abraham human molabay ang mga siglo. Sa Caldea, gihingpit ang sistema sa patubig, ang pagtukod og mga balay ginamit ang tisang lapok, ang sistema sa pagsulat, ang paghimog mga balaod ug sentralisadong pagdumala. Miuswag sab ang Ehipto diin nagtukod ang mga tawo og nindot nga mga templo para sa ilang mga dios ug nagpatindog og mga Piramide nga lubngan sa mga Paraon.

Sa Tsina ug India, mga kawhaan ka siglo sa wala pa si Cristo, ug sa Sentro America mga napulo ka siglo sa wala pa si Cristo, mitumaw sab ang ubang sibilisasyon. Managlahi ang pag-uswag sa mga sibilisasyon sa Sentro America, Tsina ug India, kay adtong panahona lisod ang pagtabok sa mga kontinenti.

Sa laing bahin, sa Tungang Sidlakan, may komersyo ang Caldea ug Ehipto ug ang dalan gikan sa usa ka nasod ngadto sa lain moagi sa gamayng nasod nga unya tawgog

Palestina. Ang kauswagang materyal dili paigo pagdala sa katawhan padulong sa kamatuoran ug hustisya.

Ang pagbiya ni Abraham

Mga 18 ka siglo sa wala pa si Cristo, may mga tribu nga magbalhinbalhig pamuyo nga mibiya sa Caldea uban ang ilang mga panon sa kahayopan aron pag-adto ug pagpuyo sa Ehipto. Uban adtong mga tribu nga nagpadulong sa Ehipto diha ang dili iladong pamilya pinangulohan ni Abraham. Hinuon, alang niya dunay lawom nga kahulogan ang panaw. Gitawag siya sa Diyos nga misaad og talagsaong ganti: **“Abraham, maimo ang tanang nasod sa kalibotan.”**

Sumada ug Mga Petsa sa Balaang Kasaysayan sa DAANG KASABOTAN

Mabahin ang kasaysayan sa Israel sa upat ka dagkong yugto: Ang Mga Patriarka, ang Exodo ug ang Pagbuntog, ang mga Hari, ug ang Katilingban sa mga Judio human sa pagkabihag.

Ang panahon sa mga Patriarka

Sa wala pa manasod ang Israel, ang mga nomadong pamilya nga Amorita nagpanaw uban sa ilang toril sa kayutaan sa Mesopotamia, Siria ug Canaan, hangtod sa Ehipto. Gihinumdoman sa Israel ang unang katigulangan, ilabi na ang duha:

1800-1700: Abraham

Mibiya si **Abraham** sa Haran padulong sa **Canaan**, kay misaad man ang Diyos og yuta ug mga kaliwat anang lugara.

1600-1500: Jacob

Nakadawat og bag-ong mga panalangin si **Jacob** gikan sa Diyos samtang naningkamot siya pagpuyo sa Canaan.

Ang kasaysayan sa mga Patriarka labaw sa tanan pagdayeg sa tinuod nga pagtoo (tan-awa Heb 11:8-11). Gisaysay ni sa Genesis kapitulo 12-50.

Mga kabos ug dili edukadong nomada si Abraham, Jacob ug ang ilang ginsakpan. Nagpanaw sila dala ang ilang tolda ug panon sa lagyong lugar sulod sa duha ka dagkong sibilisasyon adtong panahona: ang Mesopotamia ug Ehipto. Gitawag sila sa Diyos aron gikan nila magsugod pagkaumul ang iyang katawhan, iyang instrumento pagdala sa kasaysayan sa katawhan padulong sa kahaman ug malipayong katumanan.

1250: Exodo ni Moises

Ang tibuok niyang kasaysayan giasoy sa Exodo kapitulo 1-20; 24; 32-34. Naa sab sa Mga Numero kapitulo 11-14 ug 20-25.

Ang Exodo ug ang Pagbuntog

Sulod-gawas sa Ehipto ang mga nomada. Usa ining mga grupoha ubos ni **Moises**, milingkawas sa kaulipnan. Ang milagro nga nahitabo sa ilang pagtabok sa **Dagat sa mga Tigbaw** timailhan nga ang Diyos nagluwas nila aron alagaran siya. Si Moises giya nila ug propeta nga nagtudlo nila bahin ni Yahweh.

Ang kasabotan tali ni Yahweh ug Israel nahimo sa Sinai: Gikan sa katawhan sa kalibotan, manasod mo alang nako (Ex 19:6).

Sumala sa Biblia nagpuyo ang mga Israelita sulod sa 40 ka tuig sa Kades: Mga Numero 14.

Sa owasis sa Cades nakighiusa ang grupo ni Moises sa ubang pundok sa samang kaliwat nga misagop sa Balaod ni Moises: wala tugti sa Bugtong, Seloso ug Makataronganong Diyos ang bisan unsang diosnong larawan. Ang katawhan sa Diyos kinahanglang makig-

away, inay makigsabot sa mga sibilisasyon ug relihiyon sa taga Canaan.

- 1200:** Josue
Tan-awa ang mapa sa panid 299.

Human mamatay si Moises, gibuntog ni Josue uban ang usa ka parte sa Israel, ang usa ka bahin sa yuta sa Canaan. Ang mga sakop sa 12 ka tribu nga independyenti pa nakaamgo sa ilang pagkamao sa sunod nga siglo dihang gipangulohan sila sa Mga Maghuhukom sa pakigbisog batok sa nagdaugdaog nila.

Ang panahon sa mga Hari

- 1000:** Gikuha ni David ang Jerusalem

Ang panagna ni Natan sa 2 S 7:14.

Ang pag-abot sa mga Pilisteo agi sa dagat, ang pag-okupar nila sa kabaybayonan ug ang pagsulong sa kapatagan sa Palestina, nakapaaghat sa mga Israelita sa paghiusa aron pagpanalipod sa ilang kaugalingnan. Sa pagkamatay ni Saul, misunod si **David** nga mibuntog sa Palestina ug sa nag-alirong nga mga lugar. Sa nakuha na ang Jerusalem, iya ning gihimo nga sentro sa nasodnong panaghiusa. Nagpuyo si David nga alagad ug propeta ni Yahweh ug nakadawat sa saad sa Diyos alang sa iyang mga sumusunod nga maghari human niya.

- 970-932:** Ang Gingharian ni Solomon. Niining panahona nasulat ang labing daang bahin sa Biblia sa Genesis, Exodo ug Samuel.

Si **Solomon**, anak ni David, mitukod sa Templo sa Jerusalem. Mopuli ni sa tanang daan nga santwaryo. Gipalambo niya ang Israel sa pagkaorganisado ug syudadnong nasod sa mga tawo nga napahimutang na.

- 931:** Ang Pagkabulag

Nabulag o nabahin ang gingharian sa pagkamatay ni Solomon.

- 850-800:** Si Elias ug Eliseo nanagna sa panahon sa mga pakiggubat sa Aram.

Ang Gingharian sa Juda (sa habagatan) gidumala sa mga hari nga kagikan ni David; uban ini ang ulohan, ang Jerusalem ug ang Templo.

- 740:** Nagsugod ang panagna ni Isaias nga nakakita sa pagka-pokan sa Samaria (722) ug ang pag-asdang ug pagling-kawas sa Jerusalem (690).

Mga hari, mga pari, ug mga propeta nangulo sa katilingban sa lainlaing paagi sa ingon, ang daang pagtoo nahaom sa bag-ong katilingban.

Panahon nga nasulat ang kasaysayan sa pro-petikong diwa: Josue, Mga Maghuhukom, Samuel ug Mga Hari.

Ang mga dagkong propeta: Isaias, Mikeas, Sofonias, Jeremias, Ezekiel nagdasig sa pagtoong personal sa buhing Diyos; pagtoo nga makiangayon ug matinud-anon. Gihi-numdoman nila ang mga saad sa Diyos sa Israel: taliwala sa mga pagluib ug pagsulay, ang Diyos modala nila sa Gingharian sa Hustisya uban sa Hari-Mesiyas, ang bag-ong David.

Sa kataposan, gilumpag sa taga Babilonia ang Gingharian sa Juda. Gisingang ang Jerusalem ug ang mga hamili ug eliti gibihag sa Babilonia.

Ang gingharian sa Israel (sa amihanan), nga midako ug miuswag mo-agi og politikanhong kahuyang ug panagbangi sa tradisyonal nga pagtoo ug sa mga pagdani sa moder-nong kinabuhi ug sa mga relihiyon sa taga Canaan.

Tulo kadagkong propeta: **Elias, Eliseo, Oseas** misulay pagpabalik sa katawahan kang Yahweh, sa nabag-ong diwa sa kamaunongon.

- 622:** Ang pagdiskobre sa Deuteronomio ug ang reporma ni Josias. Nanagna si Jeremias gikan sa 626 hangtod sa pag-kapokan sa Jerusalem sa 587.

Sa kataposan, gilumpag sa taga Asiria ang Gingharian sa Israel; gibutong ang kapital, Samaria, ug gibihag ang mga hamili.

Ang Judiong Katilingban human sa Pagkabihag

- 538:** Ang Mando ni Ciro.
520-515: Ang pagtukod sa ikaduhang Templo.
450-400: Si Esdras mipatuman sa Balaod ug mitapok sa mga balaang libro.
330: Si Alejandro Magno mibuntog sa imperyo sa Persia ug mitanyag sa Griyegong kultura.
200: Kalihokan sa Hasidim o makidyosnon.
167: Ang rebelyon ni Matatias.
160: Ang kamatayon ni Judas Macabeo.
135-75: Kaugalingnan ug ka-daogan.
63: Giagaw ni Pompeyo ang Jerusalem.
40-4: Ang paghari ni Herodes.
250: Ang paghubad sa Biblia sa Griyego, ang gitawag nga Septuagint, alang sa mga Judiong nagkati-bulaag sa Alexandria (Ehipto).

Gibuntog ni Ciro, ang nagtukod sa Imperyo sa Persia, ang Babilonia ug gipalingkawas ang mga Judio nga nabihag unya namalik sa Jerusalem. Wala nay mga hari, ug ang mga propeta dyotay na lang. Ang mga pari maoy nagdumala sa katilingban. Ang Balaod ni Moises, sumala sa kataposang pagkahan-ay ni **Esdras**, nahimong lagda sa kinabuhi sa lungsod ug sa relihiyon. Ang Templo ug ang pagsimba naghatag og kahulogan sa kinabuhi ining “balaang” katawhan, nga nalahi sa ubang katawhan, kay katawhan man sila sa Diyos.

Sa pagsulod sa Griyegong kultura, nahitabo ang kultural ug relihiyosong krisis. Midasig ang usa ka minoriya, ang “mga makidyosnon” (Hasidim) sa pagpalig-on sa relihiyon sa mga Judio ug sa pagtoo sa pagkabanhaw sa mga minatay.

Ang kusog nga panglutos nga gigantes sa mga Judio ubos sa taga Siria kusog nga nakapukaw sa tibuk nasod. Ang armadong pakigbisog, ubos sa mando sa mga **Macabeo**, miresulta sa relihiyosong kalinaw. Gani, nagmadaogon ang mga Judio sa pagtukod pag-usab og nasod nga may kaugalingnan.

Sa sunod nga siglo, ang pakigbisog alang sa gahom miresulta sa pagpanghilabot sa mga langyaw: ang Imperyo sa Roma tagong midominar sa panahon sa paghari ni Herodes ug mipaklaro sa ilang dominasyon sa namatay na ni. Natawo si Jesus ining panahona gipakatawo si Jesus.

Sa kasamtangan, mihalin ang daghang Judio ngadto sa tanang dagkong syudad sa kayutaan sa Mediterraneo ug sa Tungang Sidlakan. Nagtukod sila didto og mga katilingban nga nalambigit sa pagtuman sa Balaod, ug nagsugod sa pagsabwag sa pagtoo sa Bugtong Diyos.

Mga Mahinungdanong Peta SA BAG-ONG TESTAMENTO

- 35 B.C. • Si Herodes, nga giproklamar sa mga Romanong hari, mipalagpot sa mga prinsipeng Asmoneo ug mipatay sa labawng pari, si Aristobulo, iyang bayaw. Sukad adto, gihuptan sa mga labawng pari ang gahom.
- 19 • Gisugdan pag-usab ni Herodes ang pagtukod sa Templo.
- 8 • Senso sa mga Romano (Lc 2:1) nakapaaghat sa rebelyon ni Judas nga taga Galilea (Buhat 5:37) ug mga Zelote.
- 6 • Tingale ang tuig sa pagkatawo ni Jesus. Sa pag-ihap sa sinugdan sa Kristyanong panahon, dunay sayop nga unom ka tuig.
- 4 • Ang kamatayon ni Herodes (Mt 2:19). Miadto ang anak ni Herodes, si Arkelao, sa Roma aron itudlong hari, apan nakuha lang niya ang Juda. Gisalig ang ubang probinsya sa mga tetrarka (Lc 3:2 ug 23:7)

- 6 A.D. • Gipulihan ni Imperador Augusto si Arkelao og prokurador nga Romano. Terorismo sa mga Zelote ug ang represyon sa Galilea.
- 14 • Imperador Tiberio sa Roma.
- 26 • Miabot si Poncio Pilato sa Judea isip prokurador.
- 27 • Ang anak ni Herodes Magno nga si Herodes Antipas nakigminyo ni Herodias, asawa sa igsoon.
- 27 • Sa tingdagdag sa mga dahon, ang pagwali ni Juan Bautista ug ang sinugdan sa ministryo ni Jesus (Lc 3:2)
- 28 • Didto si Jesus sa Jerusalem alang sa Paskuwa kon Pasko sa Pagsaylo (Jn 2:13 ug 2:25).
- 29 • Gipatay si Juan sa kota sa Makeronte.
- 30 • Bisperas sa Paskuwa, ika-7 sa Abril, Biyernes, si Jesus gilansang sa krus ug nabanhaw sa adlaw sunod sa Adlaw sa Pahulay (Jn. 20:1).
- 36 • Si Esteban namatay ug si Pablo nakabig (Buhat 7 ug 9)
- 37 • Si Herodes Agripa nahari sa tibuok Palestina, walay labot ang Juda.
- 44 • Gipapatay ni Herodes si Jaime; nakalingkawas si Pedro (Buhat 12)
- 49 • Gipalingkawas sa Konsilyo sa Jerusalem ang mga Kristyano sa pagsunod sa Balaod (Buhat 15).
- 50 • Ikaduhang misyon ni Pablo kauban si Gallio sa 52 (Buhat 18:12)
- 52 • Felix, prokurador sa Juda.
- 53-58 • Ikatulong misyon ni Pablo.
- 58 • Nero, Imperador sa Roma.
- 58 • Si Jaime, igsoon sa Ginoo, nangulo sa simbahan sa Jerusalem; gidakop si Pablo sa Templo (Buhat 22: 18 ug 27).
- 60 • Festus, prokurador sa Juda (Buhat 24-27)
- 61-63 • Si Pablo sa Roma (Buhat 28: 17-31).
- 62 • Si Jaime gibato subay sa mando sa labawng pari.
- 64 • Ang pagkasunog sa Roma ug ang paglutos sa Kristyanos.
- 64 • Martiryo ni Pedro sa Roma (o 67?).
- 66 • Unang mga pag-alsa sa mga Judio, mitago ang katilingban sa Jerusalem sa Pelea (Lc 21:20-21).
- 67 • Martiryo ni Pablo sa Roma (o 64?).
- 67 • Sinugdan sa gubat sa mga Judio nga milungtad og upat ka tuig (Lc 21:22-24).
- 70 • Giagaw ni Tito ang Jerusalem: gisunog ang Templo (Lc 21:6)

Ang Panghitabo Gikan sa mga Apostol Hangtod Karon

70 ka kaliwatan ang nagbulag nato sa panahon sa mga apostol. Ang paghisgot bahin sa Simbahan paghisgot pod sa atong kaigsoonan. Sayon ang pagsaway nila o paghunahuna nga unta ingon ini ang ilang gihimo, apan lisod sabton ang kalibotan nga ilang gipuy-an. Lahi ni sa atoa, ug lisod sabton unsay gipaningkamotan nila pagkab-ot dinasig sa pagtoo.

Mga tawong gawasnon, mga birhen ug martir

Malipayong nasinati sa Kristyanos sa unang mga siglo ang kagawasnon: gawasnon sa mga paganong pagtootoo ug gawasnon sa kahadlok ug kahakog. Apan dako ang bugti ining kagawasana. Sa ilang panahon walay balaod nga milabaw sa kabubut-on sa Imperador o sa mga kustombre sa iyang katawhan. Apan gibutang sa Kristyanos si Cristo nga labaw sa tawhanong awtoridad, ug tungod ining pagtuboy giila silang daotan. Ang Kristohanong gugma ug kaputli insulto sa mga bisyo sa paganong kalibotan.

Busa, gilutos ang Kristyanos. Sulod sa tulo ka siglo dihay mga pagpitul ug mga martir, usahay sa usa ka probinsya sa imperyo, usahay sab sa lain. May mga panahon nga gigamit ang tanang pwersa sa gahom batok sa Kristyanos aron pagwagtang sa ngalan ni Cristo. Apan ang mga tawong gilingaw sa pagpasakit sa Kristyanos mibatig kaulaw sa ilang kadaotan ug mitoo nga ang matinuorong katawhan gilutos.

Ang pagkakabig ni Constantino

Ang kalibotan sa mga Romano nag-anam kadaotan. Bisan sa wala pa sila mapildi sa mga kaaway, ang mga pwersang espiritwal sa mga Romano nga mibayaw sa imperyo, nagkaluya; wala nay kinabuhi ang karaang pagtoo. Sa tuig 315, nagpabunyang si Constantino mismo, ang Imperador. Ang mga pangulo nga mipuli niya Kristyanos na. Mahinungdanon ning yugtoa sa kinabuhi sa Simbahan nga gipanalipdan na, imbis gilutos.

Kining kadaogana hinuon, nagdalag mga kabilinggan nga nasinati sa paglabay sa panahon. Sukad adto ang Simbahan naespirituhanong pwersa nga gikinahanglan sa mga tawo sa Imperyo Romano. Mipuli ni sa dili tinuod nga mga relihiyon ug mibukas sa mga pultahan alang sa buot magpabunyang. Wala malimitahi ang Simbahan sa mga matoohong nabunyan human makabig ug masulayan. Ang Simbahan namagtutudlo sab sa “katawhang Kristyano” nga walay dakong kalainan sa kanhi “katawhang pagano”. Ang nakab-ot sa gidaghanon nawala sa kalidad. Wala say kalainan ang mga “kristyanong” imperador sa ilang gipulihan. Sama nga kaniadto labawng makagagahom sila sa paganong relihiyon, karon ang mga imperador buot sab momando sa Simbahan, motudlo ug momando sa mga obispo; nanalipod sila sa pagtoo ug nagdumala sa mga konsensya.

Sa laing bahin, ang Kristyanos, kay wala na man magtago ug dili na dinaugdaog, nalambigit sa mga problemang kalibotanon. Unsaon man nila pagpaangay sa kultura sa ilang panahon sa pagtoo? Mao ni ang panahon nga ang mga obispo, nga gitawag “mga balaang amahan”, mihatag og mga masangkarong pahayag bahin sa pagtoo isip tubag sa mga pangutana sa mga tawo sa ilang panahon. Sa tanan si San Agustin ang labing inila.

Ang ubang tawo dili buot motan-aw sa mga lisod nga bahin sa pagtoo. Apan, ang

nangahas pagsusi, nga angay lang buhaton, wala manumbaling kanunay sa kasaypanan. Usa sa mga pagtoong sayop nga mikaylap ug halos nakapabungkag sa Simbahan mao ang “Arianismo”. Tungod sa ilang kahadlok nga mabahin ang bugtong Diyos, ang mga Ariano milimod nga si Cristo Anak nga sama sa Amahan. Alang nila panganay lang siya sa mga linalang sa tanang binuhat. Ang mga imperador nga Ariano mitudlo og mga obispong Ariano. Hinuon, sumala sa saad ni Jesus, ang Espiritu Santo mipatunhay sa pagtoo sa Kristyanos ug ang sayop nga pagtulon-an nahanaw ra.

Sa nakita na ang Simbahan dili sama sa madasigong katilingban sa panahon sa mga martir; ang Kristyanos nangitag kahingpitan sa pagmugnag mga katilingban nga hingpit, ug dako ang gipangayong sakripisyo. Nabati nila nga kinahanglang biyaan ang kinabuhing hayahay aron makaplagan ang Diyos sa tibuok nilang kalag. Busa, may mga monghe ug ermitanyo, una sa mga disyerto sa Ehipto unya, sa tibuok Kristyanong kalibotan. Sa Simbahan, giampingan sa mga monghe ang modelo sa hingpit nga kinabuhi, nga sa hingpit gitugyan kang Cristo. Ang ilang kinabuhi sa pagdili sa kaugalingon nakatabang nila pagsabot sa kailadman sa tawhanong kasingkasing. Ug ang Diyos, sa iyang bahin, mipasinati nila sa diyosnong kausaban nga mabati lang sa mibiya sa tanan alang niya.

Ang patubo sa masa

Sa napukan na ang Imperyo Romano sa pag-asdang sa mga Barbaro, nahugno, nalaglag ug nawataswatas daw kataposan na to sa kalibotan. (Kanunay tang hisgotan ang Imperyo Romano dili kay mao lang ni ang may mga lumolupyo kondili, kay ang mga magawaling Kristyano halos wala mogawas sa mga utlanan ini.)

Sa pagkatinuod, ang kalaglagan nga gipahayag ni Juan sa Rebelasyon nagtimaan sa sinugdan sa laing panahon. Wala mapukan ang Simbahan taliwala sa kagubot. Hinuon, nakadiskobreg bag-ong tahas: ang pagsangyaw ug pagpaamgo sa mga tawo nga human sa pag-asdang sa mga Barbaro nabalik sa mga katilingbang mas pobre, walay kahibalo ug nagkagubot.

Walay laing moral nga pwersa o lig-ong institusyon nga nahibaloan sa mga tawo gawas sa Simbahan. Sa makadaghan ang obispo maoy bugtong “tigpanalipod sa katawhan” batok sa mga kaaway. Walay laing motudlo sa mga tawo gawas sa mga pari. Ang mga libro bahin sa mga karaang kultura ug ang Balaang Kasulatan giayo paghipos sa mga monasteryo. Ang Simbahan nahimong kalag ining luog ug bangis nga pundok, mapasagaron ug nasobrahan sa tanang butang. Samtang kanunayng naningkamot ang Simbahan paglimita sa mga tubat ug panimalos, pagpanalipod sa kababayan-an ug kabataan, ug pagpalambo sa diwa sa pagtinabangay; napasagdan sab nga mituhop sa iyang ginsakpan ang pagtootoo ug kadaotan. Migawas usahay nga bisan gani ang labawng kadagkoan, mga Papa, nabiktima sa mga bisyo sa kalibotan... apan kadtong natisok sa luha, molambo ra sa dagan sa panahon.

Sama sa Balaang Kasaysayan diin ang Diyos nga nagtudlo sa unang katawhan sa Israel nagtugot nga mahimo ang daghang kasaypanan nga matul-id ra sa hustong panahon, mao sab ang nahitabo sa gitawag nga “Kristyanismo”. Ang mga Europeo nagtuon sa pagkatawhanon, pagkagawasnon ug pagkamaakohon. Natawo ang bag-ong sibilisasyon: ang kultura, arte ug labaw sa tanan ang mga mithi ini, mga bunga sa ilang pagtoo.

Mga Katoliko ug Ortodokso: ang Pagkabulag

Misukol sa pag-asdang sa mga Barbaro ang Sidlakang bahin sa Imperyo Romano. Gitawag ning bahina sa Simbahan nga Griyego o Ortodokso nga unya mosangyaw sa ebanghelyo sa Russia. Sa hinayhinay mopalayo ni sa Kasadpang bahin nga gisakop sa mga Barbaro ug gidumala sa Simbahan sa Roma. Adunay duha ka simbahan nga lahig kultura, pinulongan ug relihiyosong pamaagi, apan sama ra ang pagtoo. Ug dili to doatan. Nasayop lang ang duha ka simbahan, kay gitagaan nilag mas dakong bili ang nagkalahi

nilang kustombre kay sa samang pagtoo. Tungod ini, nahimulag ang Sidlakang Simbahan sa Papa, ang sumusunod ni Pedro sa Roma.

Sa kadugayan nailog sa mga Turkong Muslim ang sidlakang bahin sa Imperyo Romano ug pipila na lang ka Kristyanong katilingban ang nahibilin diin ang mga karaang simbahan sa Siria, Palestina ug Ehipto...milambo. Karon, ang Gresya, Romania ug labi na ang Russia milangkob sa mahinungdanong bahin sa kalibotang Ortodokso.

Ang Simbahan ug ang Biblia

Sa tuig 1460 maimprinta na ang mga libro tungod sa nadiskobrehan ni Guttenberg. Sa wala pa ni, kinamot ang pagsulat sa mga libro, mahal ug talagsaon. Ang kasagaran dili makabatog Biblia, bisan gani sa Ebanghelyo. Gibasa ang Biblia sa simbahan ug nahimong dugokan sa mga wali. Aron mas klarong mapakita sa mga matoohon, ang tanang simbahan giadornohan bisag asa og mga pinintal, kinulit, o bildong binulakan nga naglarawang panghitabo sa Biblia.

Sukad adto, bisag kinsa nga makabasa makabaton sa Balaang Kasulatan. Kining teknikal nga imbensyon mopaukyab sa usa ka natabonang krisis sa Simbahan. Sulod sa mga siglo, ang mga institusyon sa simbahan, ang klero ug relihiyoso, mihimo sa kultura ug sa paghiosa sa Kristyanong kalibotan: isip mga giya sa politika ug espiritwalidad, ang ilang materyal nga pagtagad nahimong mas importante kay sa ilang kamatinud-anon sa Ebanghelyo. Misupak ini ang daghang inila nga relihiyoso ug balaang tawo ug nangitag reporma. Apan walay nahimo. Sa naimprinta na ang Biblia, daghan ang naghunahuna nga ang bugtong paagi nga makabatog reporma mao ang paghatag sa Biblia sa tanan aron sa ilang pagbasa, ang mga tawo moila sa orihinal nga mensahe ug motul-id sa kasaypanan ug kahiwan nga miputos ini.

Sa pagsugod ni Martin Luther paghimo sa reporma sa Simbahan pinaagi sa pagbiya sa opisyal nga Simbahan, gihubad niya ang Biblia sa Aleman, ang pinulongan sa iyang katawhan. Sa wala pa to, ang Biblia naimprinta lang sa Latin.

Kay wala man masayod ang kadaghanan sa mga pari sa Simbahan sa kaayohang makuha sa personal nga pagbasa sa Pulong sa Diyos, mas nabalaka sila sa piligro nga ang tanan magtoo nga masabtan nila sa husto ang Biblia kon duna silay kopya ini. Sa kinatibuk-an wala sila masayop. Kay sa nahubad na ni Luther ang Biblia, nagsugod ang kasamok sa iyang mga sumusunod. Nagtukod silag nagkabanging mga simbahan, ug ang matag usa sigurado nga ila ang kamatuoran.

Sa paglabay sa katuigan, nagreporma ang Simbahan, apan wala gihapon dasiga ang igong kaikag sa Biblia. Ang magwawali ug misyonero nagtudlo sa Ebanghelyo, apan ang tanan gipaabot lang sa mga tawo nga wala dasiga pagpangita sa kamatuoran.

Ang Krus ug ang Espada

Sukad sa panahon sa mga apostol, gihatagag bili sa mga matoohon ang pagsabwag sa pagtoo. May mga misyonero nga nangahas pag-adto sa masinupakon, o lahig pinulongan, aron pagsangyaw sa Ebanghelyo. Apan diha nga ang tibuok Europa nahiosa na ubos sa Kristyanismo ug ang kultural ug sosyal nga bahin sa kinabuhi napadasig sa Simbahan, mibati ang mga tawo nga ang misyonerong tahas nakab-ot na. U naa gawas sa mga Kristyanong nasod? Ingon ini ang ilang tubag: “Ang mga Moros lang.” Ang mga Moros, o mga Muslim, ang isog nga kaaway sa mga Kristyanong nasod. Kining mga nasora wala magdahom nga naa pay mga tawo gawas nila ug sa mga Muslim.

Dihay mga propeta sama ni Francisco sa Assisi o Raymundo Lull nga nagtoo nga mas maayo pa ang pagsangyaw ni Cristo sa mga Muslim kay sa pakig-away nila. May pipila sab ka misyonero, sama ni Juan de Montecorvino, nga miadto sa Asia hangtod sa Tsina. Apan talagsaon ra ni. Niadtong panahona nga layo na nato karon, ang mga simbahan sa Europa nakabaton nag taas nga tradisyon sulod sa daghang siglo. Diha na silay kultura,

kinaugalingong panghunahuna bahin sa pagtoo ug pagpuyo sa Ebanghelyo. Lisod alang nila ang pagsabot sa lahiig kultura, ug pagsangyaw sa Ebanghelyo alang ining mga tawhana sa paagi nga masimbahan sila sumala sa kaugalingong pagkasila. Tungod ini wala molambo ang mga misyon nga gihimo sa halayong dapit ug ang Simbahan nagpabiling Kristyanismo sa taga Europa.

Apan dihang nabungkag ni Marco Polo, Vasco de Gama, Cristobal Colon ug Fernando Magallanes ang babag sa kawalay-kabangkaagan nga nag-alirong sa Simbahan, naamgohan ini ang kadako sa kalibotan nga wala pa makadawat sa Ebanghelyo: Africa, Asia ug America. Ang unang mipanaw sa layong mga dapit mao ang mga negosyante ug abenturero nga walay igong kasinatian sa maong buluhaton. Apan sa dihang nadiskobrehan na ang bag-ong kalibotan, miuban nila ang tigpanimpalad sa pagtoo nga buot mokabig og mga tawo alang ni Cristo - kadtong wala pa makaila niya. Pipila sa mibiya nga walay hinagiban, walay pangandam gawas sa nahuptan nilang pagtoo, sa kapulihay nahimong mga santos ug martir.

Sa Africa, nagdungan pag-abot ug paglambo ang misyon ug kolonisasyon. Miabot ang Kristyanong pagtoo sa mga animista. Sa pagsangyaw, wala tagaig igong bili sa mga misyonero ang kulturahong kahimtang busa, ang daghang bunyag wala magkahulogan nga mituhop sa kailadman sa kalag nga Africano ang pagtoo.

Sa dakong bahin sa Asia, ilabi na sa Tsina ug India, dili andam ang daghang misyonero sa pagsangyaw sa Ebanghelyo nga magsugod sa kahibalo sa kulturang lokal ug relihiyon. Ang kawalay kahibalo sa taas nga relihiyosong kasinatian sa maong dapit nahimong hinungdan nga gawas sa ubang parte sa India ug Vietnam nakabig ang gamay lang nga minoriya.

Sa America, morag sayon ug mabungahon ang misyon. Gipukan sa mga Katsila ang mga lumadong nasod, ug sa makadaghan, giguba ang kultura. Wala supaka sa mga lumad ang pagtoo, sa daghang lugar gihatagag mga pribilihiyo ang nahimong Kristyano. Apan ang mga lumad nagpadayon paghupot sa paganong pagtoo tinabonan sa mga taphaw nga tulumanong Katoliko. Daghan nila wala makahimamat ni Cristo, ni mitoo sa iyang mensahe sa responsableng paagi.

Ang pagrebeldi sa mga lego

Sa atong paghisgot sa Kristyanismo, miingon ta nga ang Simbahan nag-atiman sa daghang serbisyo publiko, kay gikinahanglan man ni ug walay gahom nga sibil o militar nga miatiman ini. Gitukod ug gidumala sa mga pari ang mga eskwelahan ug unibersidad; gidumala sa mga relihiyoso ang publiko nga pag-atiman sa panglawas — mga ospital, balay abotanan, ug balay sa mga ilo. Giokupar ug gitikad sa mga monghe ang kayutaang walay tanom.

Miabot ang panahon nga nakaamgo ang mas responsable sa mga pangulo ug mga intelektwal nga kining mga tahas angayng ibalik sa kagamhanang sibil. Miuyon sila sa Ebanghelyo nga mihimog kalainan sa iya ni Cesar ug sa iya sa Diyos; sa samang higayon harongon nila ang kinarang panghunahuna. Dili sayon ang pagdawat nga angay natong ihatag sa lain ang atong responsibilidad. Mao ni ang nahitabo sa mga gamhanan sa Simbahan hangtod nga ang kabag-ohan nga gikinahanglan sa nagkaluyang Kristyanismo mobukas sa mga modernong nasod, mga institusyon sa mga lego, ug mga independyenteng sensya nakab-ot pinaagi sa pakigbisog. Ang tanan nasayod sa katawanang kaso nga gipasaka batok ni Galileo, ang batid sa kinaiyahan, ug sa mga politikanhong panagbangi tali sa mga papa ug hari.

Ang Simbahan ug ang modernong kalibotan

Niining kataposang upat ka siglo nakasinati ang kalibotan og mas daghang krisis, kauswagan ug kabag-ohan kay sa miaging panahon. Gikan sa Kristyanong pagtoo nakadawat ang taga Europa og kusog, kasigurohan ug kaamgohan sa ilang misyon sa

kalibotan nga nakatabang nila paghan-ayg sensya, pag-ugmad og mga teknika ug pagmando og mga kontinenti. Klaro nga ang pagpasakop og mga nasod ug pagkolonisa naggikan sa mga langyaw kaayong motibo sa pagtoo. Apan bisan pa ini, gihuman nila ang plano sa Ginoo nga, sukad sa sinugdan, naghunahuna sa kahiusa sa tanang nasod.

Misalmot ini ang Simbahan. Sa ika-19 nga siglo, may mga 100,000 ka misyonero, pari ug relihiyoso nga mitabang sa ebanghelisasyon ug edukasyon sa Asia, Africa ug America.

Apan ang labing importanti nahitabo sa Europa. Giatubang sa Simbahan ang modernong kultura nga milutaw gikan sa Simbahan mismo, apan kay naindependyenti man, nakaaway niya. Kasagaran sa makinaadmanon nagtoo nga ang kinaadman makadalag kauswagan, kalipay ug kalinaw sa katawhan ug wala silay laing nakita sa Simbahan kondili, ang kawalay kahibalo ug pihig. Sa laktod nga pagkasulti, nakita nila ang Simbahan nga dakong babag sa tawhanong kalingkawasan. Daghan ang nangahas sa pagtag-an nga mamatay ang Kristyanismo sa dili pa moabot ang ika 20 nga siglo.

Kining komplikadong kahimtang nakapugos sa Simbahan pagbiya sa iyang siguridad ug pagtubag sa mga pangutana nga mianam og kalisod. Tinuod, gitugyan ni Cristo sa Simbahan ang kamatuoran ug mipadayon siya sa pagdumala ini sa nabanhaw niyang kahimtang. Apan kinahanglang madiskobrehan ug ipakita sa Simbahan unsay kahulogan ining kamatuorana alang sa modernong mga tawo...ug dili ni ang panahon nga ang Simbahan magmando kondili, mag-alagad nga mapaubsanon.

Ang maayong siglo sa ebanghelisasyon

Morag napasayon sa ika-20 ka siglo ang sitwasyon. Sa unang bahin, human sa tulo ka siglo sa way hinungdang pakigbisog, ang Simbahan nakaamgo nga sa pagkawala sa iyang kapanginabuhian, politikanhong gahom ug kulturanhong monopolyo, nakuha niyang balik ang tinuod nga misyon nga mao ang tuboran sa gugma ug panaghiusa sa kalibotan, ang patubo sa masa.

Minoridad ang simbahan sa kalibotan: mga 700 ka milyon ka Katoliko sa upat ka bilyong populasyon. Bisan pa ana, minoridad sila nga naghatag og bili sa tanang tawhanon, sa pagtoo nga ang maluwasnong buhat sa Diyos milangkob sa tanang tawhanon.

Sa laing bahin, ang kulturang kalibotanong nagpakaaron-ingnon nga makasulbad sa tanang tawhanong kabalaka sa walay pagdangop sa pagtoo nakasinati sa iyang katalingan, ug unya, kapakyasan. Ang labing hait nga mga salabotan midawat nga ang katawhan nagpadulong sa dakong kagubot kon dili ni mabalik sa pagtoo, paglaom ug kumon nga panglantaw sa padulngan. Ang panagbangi tali sa mga dato ug pobre, ang konplikto sa mga idyolohiya ug ang kalibog sa tawhanong pangisip modala nato sa malukpanong panagsangka.

Sa daghang bahin sa kalibotan gilutos ang Simbahan nga kanhiay nakig-abin sa mga tigmando. Nahitabo ni sa mga komunistang nasod nga buot mopapha sa tanang relihiyon; sa mga nasod nga gimandoan og mga tawo nga laing relihiyon sama sa mga Muslim o Hindu, ug nahitabo ni sa mga nasod sama sa America nga kunohay Kristyano, apan mitalikod sa hustisya ug pagtahod sa dignidad sa tawo.

Karon, mas nasabtan na sa Simbahan ang kahulogan sa pagsaksi ni Cristo ug sa pagsangyaw sa Maayong Balita ngadto sa mga kabos. Dili na siya institusyon nga gimandoan sa mas taas nga hut-ong sa katilingban, ang mga pari, ug nakatilingban na sab siya sa mga katilingban. Nasayran sa Simbahan nga moabot ang kadaot sa mga tawo kon dili sila makakat-on sa pasig-uli pinasikad sa kamatuoran, hustisya ug pasaylo nga bunga sa pagpuyo sa Ebanghelyo. Alang sa wala mahigot sa panghunahuna bahin sa dili malikayang pagkaalang-alang sa daghang matoohon, sa mga nangaging kasaypanan o sa kahinay sa ubang kausaban, dili ikalalis nga kining sigloha maayo kaayo para sa ebanghelisasyon sa tibuok kalibotan.

Aduna pa bay laing siglo human ini?

PAGTULON-AN SA BIBLIA

Ang Daang Kasabotan: NAGTUDLO ANG DIYOS SA IYANG KATAWHAN

<p>0 Pagbuhat Pagluwas Kagbalaan</p>	<p>Ang pagkalambigit sa Diyos sa tanang binuhat sa kalibotan nagpadayag ug tulo ka dagway sa diyosnong katuyoan: - Gihigugma sa Diyos ang katawhan. Naila dinhi ang iyang hustisya ug kamangghatagon. Gihatagag gibug-aton ang pagmugna ug ang diyosnong pag-amuma. - Ang Diyos nagpili sa mga tawo nga iyang ikasuod pinaagi ni Cristo. Maila dinhi ang misteryo ug ang gugma sa Diyos. Dakong pagtagad ang gihatag sa grasya ug kabalaan. - Tinguha sa Diyos nga ang mga tawo nga iyang gipili moapil ug manggilabot sa buluhaton pagdalag kaluwasan sa tanang katawhan. Niining buluhaton sa kaluwasan, si Cristo ang Pinili sa Diyos ug ang Manluluwas sa tanan maoy katawhan.</p>
<p>1^A Ang Diyos nga Magbubuhat. Diyos sa tanang katawhan</p>	<p>10 Ang uniberso buhat sa Diyos: Gen 1; Is 44:24; Slm 8:4, 19:2, 33:6. Ang Diyos magbubuhat sa mga langit ug yuta: Gen 1:1; 14:9; 22. Ang Diyos nagmugna gikan sa wala: 2 Mac 7:28.</p> <p>11 Ang Diyos nagmugna uban sa kaalam: Slm 104:24. Ang Diyos nagmugna pinaagi sa iyang kaalam: Pan 8:22; Klm 8:6; Sir 24:9 o pinaagi sa iyang Espiritu: Slm 33:6, 104:30; Jdt 16:14. Ang Di-yos nagmugna uban sa sukdanan, gidaghanon ug gibug-aton: Klm 11:20. Nadiskobrehan sa mga apostol nga kining Kaalam mao ang Pulong o ang Anak sa Diyos: Jn 1:3; Col 1:16. Pinaagi niya gilaraw sa Diyos ang dagan sa kasaysayan: Heb 1:2. Gidala sa Diyos ang tanang binuhat sa kahamtong pinaagi sa paghatag sa iyang Espiritu: Klm 1:1-7, 10, 11:20, 12:2.</p> <p>12 Gibuhat ta sa Diyos pinaagi sa iyang Anak: Iya tang gihimo nga mga anak “dihya niya”. Gal 3:26-29, 4:4-7; Ef 1:3-4. Ug iyang gihatagag kinabuhi ang tawo pinaagi sa iyang pulong ug Kaalam: Dt 8:3; Pan 8:1-21, Lc 1:50-55. Mga pananglitan sa Ex 3; Hkm 6; 1 H 19:6-8; Is 6:8; Jer 15:19-21. Basaha sab sa 153-156.</p> <p>13 Ang uniberso nagdayeg sa iyang magbubuhat: Slm 18:2; 148; Bar 3:34; Dn 3:56-80.</p> <p>14 Maghari ang Diyos sa tibuok uniberso: Slm 33, 96; Reb 4:1-10. Iyang gigiyahan ang panghitabo alang sa atong kaayohan: Mt 6:31; Lc 12:5-7; Jn 16:23; Rom 8:28. Ang Diyos naglantaw sa tanan niyang binuhat: Slm 104; Jon 4:11; Klm 11:23-26.</p> <p>15 Ang espirituhonong mga binuhat nga gitawag og mga anghel, miapil sa pagpalambo sa uniberso ug sa pagpatuman sa mga laraw sa Diyos: Zac 1; Ex 23:23; Tob; Dn 3:49, 9-11.</p> <p>16 Gipanalanginan sa Diyos ang tawo ug ang tawhanong kauswagan Gen 1:28. Iyang gibag-o ang iyang panalangin human ang tawo mahulog sa sala: Gen 8:21, 9. Siya ang Diyos sa tanang kanasoran: Dt 33:3; Mal 1:11 ug manluluwas sa tanan: Jon 4:11.</p> <p>17 Ang Diyos mosilot sa sala (Gen 7:10) apan dili gyod siya mohunong sa paghigugma sa katawhan: Gen 8:21.</p> <p>18 Ang Diyos maghatag og mga timailhan sa tanang katawhan (Buhat 14:17; Mt 2:1) maghatag sab siya og mga propeta aron mohubad sa mga timailhan; Num 22-24; 1 S 6; Jonas. Adunay mga-balaan nga wala masakop sa katawhan sa Diyos: si Enoc (Gen 5:23), si Melkisedek, (Gen 14:18), si Job ug Daniel (Ez 14:14).</p>
<p>1^B Ang Diyos ug ang iyang mga pinili</p>	<p>19 Hinuon aron pagkab-ot sa kaluwasan nga dili pinasikad sa gawas, apan sulod ra sab sa dagan sa kasaysayan, nagpili ang Diyos og kaugalingong katawhan pinaagi kang kinsa, matuman ang iyang mga saad alang sa tanang kanasoran: Gen 12:3; Gal 3:8 ug 14. Basaha sab sa 37. Ang tibuok Balaang Kasaysayan naghisgot ining dyotayng pinili nga katawhan. Ilang ipadayag ang ilang tawag ug ang kabilin nga gihatag sa Diyos kanila. Ang Diyos nga nagpadala nila mao ra sab ang Diyos nga nagmahal nila hangtod sa kahangtoran. Basaha sab ang komentaryo sa Lc 1:38; Ef 1:18 ug 2:7-10.</p>

- 2. Gihatag sa Diyos ang iyang kasabotan kang Abraham.** **20** Ang unang lakang sa Balaang Kasaysayan: **Gitawag sa Diyos si Abraham:** Gen 12:1. Ang tawag sa Diyos kang Abraham naglakip sa duha ka saad: hatagan siyang **kaliwatan.** (Gen 15:4; 18:10) ug hatagan siyang **yuta.** Gen 12:7.
- 21** Ang Diyos naghimog kasabotan uban niya. Sukad adto nahimo na siyang **Diyos ni Abraham** ug sa iyang kaliwatan hangtod sa hangtod: Gen 15:18; 17:7; Is 51:2.
- 22** Kining Kasabotan maghimo ni Abraham (ug sa iyang kaliwatan) nga sulugoon sa Diyos ug sa iyang kalihokan sa kalibotan, aron nga **modangat sa tanang kanasoran ang panalangin sa Diyos:** Gen 12:3; 28:14.
- 23** Salainlaing higayon gipakita ni Abraham ang iyang pagtoo sa mga saad sa Diyos, alang kang kinsa **walay dili mahimo:** Gen 15:1-6, 22.
- 24** Ang Diyos nagpakita sa iyang kahimuot sa pagtoo ni Abraham (Gen 15:6) ug sa iyang **kamasinugtanon** (Gen 22:16, Jaime 2:21) nga molabaw pa sa pagtuman lang sa mga tulumanon sa tinooan (Rom 4:3-4 ug 4:19-22).
- 25** Ang pagtoo ni Abraham naghimo niya nga **higala sa Diyos:** Is 41:8; Dn 3:35; Jaime 2:23 ug nakig-uban siya sa Diyos human sa kamatayon. Lc 20:38.
- 26** Tungod sa iyang pagtoo, si Abraham **nabilihon atubangan sa Diyos** ug naghatag og gibug-aton sa mga desisyon nga iyang himoon: Gen 19:17-33; Is 41:9, 43:1, 49:4.
- 27** Ang pagtoo ni Abraham nagtudlo og dalan nga kinahanglang sundon sa tanan aron makadawat sa mga gisaad sa Diyos: pagtoo sa mga saad sa Diyos (Rom 4:20) kinsa makabanhaw sa mga patay: Heb 11:17-19.
- 28** Ang kasabotan uban ni Abraham napalig-on sa iyang kaliwatan (Gen 28:10; 32:23; 49:28). Apan kining Kasabotan nagpadayon isip gasa sa Diyos nga gihatag dili sa tanang anak sa banay ni Abraham, apan sa tanang gipili sa Diyos: Gen 21:12, 25:23, Rom 9:6-13.
-
- 3. Si Moises ug ang Exodo. Ang Diyos isip Manluwas ug ang Makiangayon.** **30** **Nakita sa Diyos ang mga pag-antos** sa iyang katawhan sa Ehipto (Ex 2:24; 3:7), ug iyang **nahinumdoman ang iyang kasabotan** uban ni Abraham (Ex 2:24-3:16). **Gitawag sa Diyos si Moises** (Ex 3:1 ug 6:28) aron pagpalingkawas sa katawhan.
- 31** Sa kultura sa mga Hebreo ang mopalingkawas sa tawo o sa usa ka butang mao mismo ang mopalit o mosakmit ini gikan sa tag-iyahon aron kining butanga o kining tawhana iyang panag-iyahon. Ang Israel gilingkawas gikan sa Ehiptoanong gahom aron panag-iyahon sa Diyos: Ex 3:10 ug 3:12; 19:4 ug 19:6; 20:2 ug 20:3.
- 32** Ang Diyos nga nagpalingkawas sa Israel nagtudlo nila sa iya mismong **Ngalan** o sa tipik sa iyang misteryo. Ang Israel nagtawag niya sa ngalang: **Yahweh: Ako Mao Ako.** Ex 3:14-15. Basaha ang komentaryo sa Ex 3:1 ug sa Jn 8:12. Si Yahweh mao siya, ang tinubdan sa kinabuhi; siya ang Diyos nga naghatag og bili sa giisip nga walay bili ug sinalikway aron pagpakaulaw sa mga mapahitasong gamhanan: 1 S 2:4-8; Slm 113:7; Rom 4:17; 1 Cor 4:7. Basaha ang komentaryo sa Ex 3 ug 4.
- 33** Si Yahweh mao ang **Bugtong nga Diyos.** (Dt 6:4), **ang paghulagway niya** makapakunhod lang sa iyang pagkamao (Ex 20:4). Dili siya mahubut, ni masulod sa hunahuna sa tawo, apan maila lang pinaagi sa iyang gipamulong (Dt 4:12; Jn. 5:38). Batok sa **mga larawan:** Dt 4:16 ug sa komentaryo sa Is 46:5 ug Bar 6.
- 34** Ang Diyos **balaan** (Am 4:2; Os 11:9). Ang kabalaan pwera nga dili kapugngan ug nakagamot na pag-ayo sa kinabuhi; gahom nga naglamoy ug naghatag og kinabuhi. Ang Diyos balaan ug balaan sab ang iyang ngalan (Am 2:7; Lev 20:3; Is 57:15). Walay makalahutay pagbarog atubangan sa iyang presensya (Ex 19:16; Is 6:1). **Dili siya makita sa tawo:** Ex 3:2, 33:20; Jn 1:18; Col 1:15; 1 Tim 1:17; komentaryo sa Gen 16:1. Ang iyang lihok dili kahukman sa tawo. Is 40:21; Ez 18:29; Job 38:42; Rom 11:33; 1 Cor 2:9.
- 35** Ang Diyos **abubhoan** (Ex 20:5): dili makaagwanta nga pasagdan lang ang langyaw nga moabot ug manamastamas sa iyang mga

		<p>pinili o minahal, iya nang gibalaan ang iyang mga pinili (Num 17:1). Dili siya makaantos nga mapakyas ang iyang laraw: Ez 36:22; Ex 32:12. Dili niya ikahatag ang iyang himaya sa lain: Is 48:11. Kalayo siyang nagdilaab ug Diyos nga abubhoan: Dt 4:24; Heb 12:29.</p>
36	Ang Diyos tarong . Andam siyang mopasaylo sa nakasala, apan nagdala ni kanunay og silot: Ex 20:5; Hkm 2:13-22; 2 S 12; Jer 3; Os 2:3. Iyang ipadayag ang mga sala atubangan sa kadaghanan: Jos; 1 H 21:20; Is 22:14; 2 Mac 12:38. Ang Diyos tarong ug nagsugo siya nga kita matarong : Ex 20:1-17. Basaha sa 50.	
37	Ang bugtong Diyos, balaan, abubhoan ug tarong, mao ang Diyos nga naglihok diha sa kasaysayan ug ang nag-awhag nga mao sab ni ang buhaton sa iyang katawhan, lahi sa ubang diyos sa kinaiyahan (basaha ang komentaryo sa 1 H 17) Ang Diyos nga Nagpalingkawas (Ex 14:15, 16:17) mao sab ang nagsugo pagbuntog sa yuta sa Canaan: Ex 34:11-13; Num 14 ug ang komentaryo sa Ex 32.	
	Sukad adto, inay maghandom lang kanunay sa kagahapon, ang tinooan sa Israel maglantaw sab sa bag-ong kalingkawasan (Hkm 4-6; 1 S 17; 2 H 18-19; 1 Mac 4; Lc 1:74; Buhat 1:6) ug dunay bag-ong mga tumong: Is 40-42; 65-66; Zac 8:20-23; Dn 7:26-27; Buhat 1:8.	
38	Sa Sinai gisaulog sa Diyos ang kasabotan uban sa katawhan, sulugoon sa iyang pagpanggilabot sa kasaysayan: Is 49:1-9; Slm 2; Slm 149:6-9.	
	Gihimo sila sa Diyos nga gingharian sa mga pari ug balaang nasod : Ex 19:6; 24:3-11; 1 P 2:9. Ang pagbag-o sa Kasabotan: Jos 8:30; Jos 24, 2 H 23:1; Ne 8. Nagtukod siyang Bag-ong Kasabotan: Jer 31:31; Ez 36:22; Mal 3:1.	
39	Ang tradisyon sa mga Hebreo nag-ila kang Moises isip una sa mga propeta (Dt 18:18-20; 34:10-12). Namahayag ni nga si Moises ang unang tawo nga nakaila sa matuod nga panagway sa Diyos; Maluloy-on ug Lumo , puno sa Gugma ug Kamaunongon : Ex 34:1-9.	
4. Panahon sa mga Hari	40	Ang propesiya milambo sa Israel sukad sa panahon ni David ngadto na sa umaabot. Gimatuod sa mga propeta nga ang Diyos Gugma ug Kamaunongon, labi na sa Deuteronomio. Ang Gugma ug Kamaunongon awit nga balikbalikon sa Slm 89:2, 3, 15, 25, 29, 34, 50; Dt 7:9; 2 S 2:6.
a) Ang unang mga propeta nag-tudlo nga ang Diyos Gugma ug Kamaunongon .	41	Ang Gugma (o Gasa o grasya) sa Diyos alang sa Israel . Iyang gipili ang Israel bisan dili unta angay ug takos (Dt 7:7, 9:5, 10:15). Ug gihatag kaniya ang yuta (ang yuta sa Canaan) isip kabilin: Dt 4:1, 4:38, 6:10. Gihimo niya ang mga Israelita nga iyang mga anak : Dt 32:5-6; Os 11:1; Is 1:2. Naghatag siyang kauswagan sa yuta : Dt 7:12-15, 8:18-19. Magpabilin sa Israel kining gasa sa Diyos kon motuman siya ug mahigugma sa Diyos: Dt 4:40, 6:10-19, 11:12-21.
	42	Kon mapakyas ang Israel, kuhaon sa Diyos gikan nila ang ilang kauswagan ug ang ilang yuta: Dt 4:24-31, 28:15-68 apan ang maunongon kanunayng Diyos nagkabig sa Israel human masiloti: Dt 30:1-10. Dunay salin sa Israel nga maluwas: 1 H 19:18 ug basaha sa 60-67 . Ang kaugmaon sa Israel: pinili, gisilatan ug gibag-o: Dt 32. Higugmaon ko sila : Os 14:5.
	43	Ang Gugma (o Gasa) sa Diyos kang David . Iyang gihatag kaniya ang Gingharian ug gihimo siyang iya sa Diyos: 2 S 7:12-16. Sa Israel, ang mga hari ra ang giisip nga mga anak sa Diyos: 2 S 7:14; Slm 89:27-28; Slm 2:7. Tungod sa iyang gugma kang David, ang Diyos isip hari naglantaw sa iyang kaliwatan: 1 H 8:25, 11:34. Tungod sa ilang mga sala, angay silang isalikway sa Diyos: Jer 22:24. Apan kay ang Diyos maluloy-on ug maunongon man, iyang ibutang nga hari ang usa sa mga kaliwat ni David (tan-awa 60-67).
	44	Kamaunongon o Kamatuoran : Mao ra ning pulonga sa Hebreo ug sama ra ni sa Amen nga nagkahulogag: Oo lagi! (2 Cor 1:17-20). Ang matag pulong sa Diyos maunongon ug matuman gyod: 1 H

		8:26; Ne 9:33. Ang kamaunongon sa Diyos sa Israel dili malalis Rom 11:28, 15:8.
	45	Sa politika, ang mga hari kinahanglang motahod sa gilatid sa Kasabotan (Dt 17:16-20; 1 H 13; 2 H 9:6-10). Samtang gipanghimaraot sa mga pari ang paglapas sa Balaod sa Diyos (2 Kro 26:16), gipunting sa mga propeta ang tanang pagluib sa diwa sa Kasabotan: 2 Kro 20:36; 2 Kro 25:15.
5. Panahon sa mga Hari	50	Higugmaon ninyo ang Diyos sa tibuok kasingkasing ug sa tibuok kalag... Dt 6:4. Ang gugma sa Diyos, sa kailadman sa tawo, labaw pa sa pagsimba : Os 6:6 ug sa mga mahalong halad: Mik 6:7-8; Jer 2:2.
b) Ang dagkong propeta naghisgot sa Gugma ug Hustisya	51	Ang matuod nga gugma nagbarog sa kahibalo sa Diyos : Is 1:3; Jer. 31:34; Os. 2:22, 3:5. Ang kahibalo sa Diyos nagpasabot og pag-ila sa mga lihoc sa Diyos sa panghitabo: Is 1:1-6; 22:8-14, 28:23-29, 30, 31:1-9, 42:18-25; Jer 6:10-16; Am 4:4-13 ug sa pagpaminaw sa iyang mga propeta: Is 6:9-12; 8:11-18; 41:21-29; Jer 13:15-17; Am 5:6-8; Zac 7:9-12.
	52	Ang gugma ug ang kahibalo sa Diyos bunga sa Bag-ong Kasabotan , lawom nga mga gasa sa Diyos: Jer 31:31; ug lihoc sa Espiritu : Ez 36:27-30; Jl 3:1-2; ang kasabotan sa Diyos uban sa mapaubsanon ug kabos sa Espiritu: Sof 3:11.
	53	Ang Kasabotan kinahanglang mabalhin sa matuod nga kaminyoon . Ang Israel maoy pangasaw-onon ni Yahweh: Is 54:61, 10, 62:1-5. Ang Israel gitandi sa maluibon nga pangasaw-onon : Os 2; Jer 2-3; Ez 16 ug 23. Ang umaabot nga kasal diha sa Gugma ug Kamaunongon: Os 2:20-25; Jn 1:17; Reb 21:2-4, 21:9.
	54	Ang Diyos nga Tarong ug Balaan nangayog Hustisya sa Katilingban . Ang pagbalik sa sosyedad sa kaangayan ug pag-ingsoonay: Jer 34:8-19; Ang sapian madaugdaogon: Is 5:8-9; Mik 3:9-11, Mik 2:9. Ang way kaangayan, tinubdan sa kabangis : Is 5:7, Ez 22:23-25, 24:6-8; Am 5:7-13; Mik 2:1-5. Madaugdaogong mga balaod : Is 10:1-2; Am. 5:7.
	55	Gikasilagan sa Diyos ang garbo gumikan sa kwarta: Is 2:6-22, 3:16-24. Gidumtan ang garbo nga naggikan sa gahom: Is 14:5-21, 36:22-29, 47; Heb 2:6-13.
	56	Ang Diyos nag-andam og Hukom nga makalaglag, gitawag nig Adlaw ni Yahweh : Is 1:24-28; Am 5:14-21; Sof 1:14-18; 3:1-8. Hukom nga mopabalik sa hustisya: Is 2:1-5, 4:2-6; Ez 34; ug magdalag kataposang kalinaw; Is 9:1-7, 11:1-9, 32:15-20. Giandam sa Diyos ang Syudad sa Hustisya ; Is 1:26, 60; Zac 8:1-17 ug ang kadaogan sa mapaubsanon Is 26:1-6, Sof 3:12-18 ug Kahupayan sa dinaugdaog : Is 61:1-3.
6. Ang Diyos nga Manluluwas ug ang iyang Mesiyas.	60	Sa Biblia ang pulong Kaluwasan pareho rag kahulogan sa Kalingkawasan . Lingkawason ang butang o tawo nga gihuptan sa laing gahom aron panag-iyahon sa lain: susama nig gipalit. Basaha sa Lev 25 ang paghatag og kagawasan sa mga ulipon ug sa mga yuta. Dugang pa ini sa Lev 2:20, 3:13, 4.
	61	Ang Diyos nga Manluluwas naglingkawas sa iyang katawhan sa gahom sa mga langyaw: Hkm 2:13-17; Dt 4:34; Ex 20:1, 3:8. Human sa unang kalingkawasan gikan sa Ehipto ug daghan pang kalingkawasan (Hkm 3:4; 1 S 7:2; 2 H 19), nagkaanam ka klaro nga sa panahon sa Pagkabihag ang pihong kalingkawasan nagkaduol na: Is 40, 41:8; 43:1-7.
	62	Gihatagan pod silag paglaom sa Diyos nga pinaagi sa iyang pagluwas sa iyang katawhan, ang kalinaw modangat sab sa tibuok kalibotan: Gen 12:3; Is 49:6. Kining paglaom nasugdan sa panahon ni Hari David: nagtoo ang Israel nga ilang nakaplagan ang hingpit nga hari ining tawong gidihogan (o Mesiyas). Ang Gen 49:10; Num 24:7 ug 17 naghigot niya.
	63	Sa kadugayan, ilang giisip si David ug ang iyang mga kaliwat nga balaan ug naglaom sila sa pag-abot sa Mesiyas nga sama ni David : Slm 132; Slm 72; Jer 30:9. Apan naamgohan sab nila nga ang Mesiyas molabaw sa tanang hari ug pangulo sa kalibotan, ug nga tukoron niya ang gingharian sa hustisya ug kalinaw: Is 4:2, 9:1-7; 11:1-9, Slm 2; Slm 110.

- 64** Sa panahon sa Pagkabihag, ang tagsulat sa ikaduhang bahin sa Isaias naglantaw sa matoohon nga salin sa Israel, nga **Sulugoon ni Yahweh**, ang himan sa iyang kaluwasan: Is 49:1-6, 50:1-9, 52:13-53:12.
- 65** Ang hulagway sa Nag-antos nga Mesiyas migula sab sa Zac 12:10-12. Diha sa Dn 7:13, ang Anak sa Tawo nga gikan sa Diyos mismo, malagmit hulagway sa Balaang Katawhan (7:27). Apan alang ni Jesus, naghisgot sab ni mahitungod niya mismo: Mt 24:30 ug 26:64.
- 66** Daghang teksto sa Biblia nakapaduhaduha nato. Dili ba nga ang Diyos mismo maoy moduaw sa katawhan aron makighimamat sa tanang nagpaabot niya? Is 25:6-10, 52, 7:12, 63:19; Sof 3:14-18; Zac 2:14, 17.
- 67** Dihang maghisgot ang Biblia sa Magbalantay sa Kamero nga magmando sa Israel, tawgon siya usahay Mesiyas nga Hari (Jer 23:4; Mik 5:4; Zac 13:7), usahay sab tawgon siyag Diyos (Is 40:1; Mik 7:14; Awit 2:16; Slm 23:1; Slm 28:9, 80:2); ug sayon sab nga magkauban kining mga ngalan (Ez 34:11-25).
-
- 7. Panahon sa Judaismo: ang relihiyon sa Balaod**
- 70** Ang **Balaod** nagkahulogan usahay sa tanang balaod sa Biblia (Mt 22:36) o ang Biblia mismo (Jn 12:34) o usahay ang tinooohan sa mga Judio (Gal 2:19). **Ang Balaod ug ang mga Propeta, o Ang Balaod, ang mga Propeta ug ang mga Salmo** duha ka pamaagi pagpasabot og Biblia (Mt 7:12; Lc 24:44).
- 71** Ang Balaod nagpadayag og duha ka bata kang kasugoan: ang **Hustisya** ug **Kabalaan**. Ang Kabalaan maoy pagtahod sa Diyos ug sa mga lagda sa kaputli. Ang nahauna mabasa sa Napulo ka Sugo ni Moises (Ex 20:1-17) ug ang ikaduha sa mga sugo sa Diyos nga gipadayag sa Ex 34:10-26.
Mga Balaod sa Hustisya: Ex 21:22; Lev 19:10-18; 19:35-36; Dt 19 ug 24.
Mga Balaod sa Kabalaan: Lev 17-18; Dt 23.
- 72** Ang Balaod pamahayag sa kabubut-on sa Diyos ug sa kultura sa mga Judio. Sa Balaod makita nato ang tinguha sa Diyos pagbag-o sa mga kustombre ug naandan sa Israel ug pagtudlo sa mga magtotoo: Ex 15:15; komentaryo sa Lev 8:11; 11:1, 24:17.
- 73** Ang Balaod naghimog kalainan sa ordinaryong mga adlaw: ug sa mga adlaw nga **gihalad sa Diyos: ang Adlaw sa Pahulay:** Gen 2:3; Ex 20:8, 23:12, 34:21; Num 15:32; 28:9-10. **Mga Bag-ong Bulan;** Num. 28:11-15. Ang tulo ka pangilin: Ang Pasko sa mga Judio, Mga Semana (Pentekostes) ug mga Tabernakulo (Balongbalong): Dt 16; Ex 23:14-17; Lev 23; Num 28:11-31, Num 29:1-6, 12-39.
Mahitungod sa **Paskuwa sa mga Judio:** Ex 12:1-17, 43-51.
Ang **Adlaw Pagpapas sa mga Sala:** Lev 16; Num 29:7.
- 74** Ang Balaod nagtudlo unsay **hinlo** ug unsay **hugaw**, buot ipasabot ang gikinahanglan aron makaapil sa pagsimba: Lev 15:31.
Ang **Tuli:** Lev 17:9-14; Ex 12:48. Kalimpyo sa **pakighilawas:** Lev 21:1-8; 15.
Ang mga sakit: Lev 13-14
Ang paghikap sa mga patay ug sa hugaw nga mananap: Lev 11:24-40; 21:1-12; 17:15-16.
Ang dili pagpaliwat sa nagkalahi nga matang sa hayop o pagsagol sa laing matang sa mga tanom o butang: Lev 19:19.
- 75** Ang Balaod nagdili sa ubang **pagkaon:**
Dugo: Gen 9:4; Dt 12:16; Lev 17:10-14
Tambok Dt 14:21; Lev 7:22-25
Ubang hayop Dt 14:3; Lev 11:1-23.
- 76** Ang Balaod naglakip sa **pamatasan sa pakighilawas:** Ex 21:7-11; Lev 18, 20:11-21, 21:13-15; Dt 22:13-30.
- 77** Ang Balaod nagtudlog **pakig-uban sa Katawhan sa Diyos:** Higugmaa ang imong isigkatawo (nga gikan sa susamang kaliwat o katawhan:) Lev 19:18, apan nag-awhag ni pagpalayo o **sa pakigkontra sa mga langyaw:** Ex 23:32; Dt 22:9-11, 23:4 ug nagsalikway sa pakigminyo sa mga babayeng langyaw: Dt 7::3-5. Mga matang sa **pakigduyog-ambit sa mga kabos:** Ex

	<p>22:25-27; Dt 22:1-4, 24:10-22, 23:20; Lev 19:9-11, 23:22. Pagtahod sa mga huyang, byuda, ilo ug dumuduong: Ex 22:22-24. Ang Tuig sa Kalipay: Lev 25:13. 78 Ang Balaod nagtudlo bahin sa mga gasa ngadto sa Diyos ug sa iyang mga pari: Dyesmos: Ex 23:19, 34:26; Num 18:21-32; Dt 14:22-29. Mga halad: Lev 1:7 Bulontaryong mga halad: Ex 25:1; Num 6; Dt 16:16-17. Mga katungod sa mga pari: Lev 7:9, 7:34-36; Num 18:18-25; Dt 18:8-19.</p>
<p>8. Pagtulonan sa kaalam</p>	<p>80 Sa Biblia si Solomon una ug modelo sa mga maalamong magtutudlo: 1 H 4:29-34; Sir 47:14. Ang damgo ug hukom ni Solomon: 1 H 3. Ang daghang basahon sa kaalam nga nasulat sa wala na siya, nagdala gihapon sa iyang ngalan: Pan 1:1; Ecl 1:1; Klm 9:12.</p>
	<p>81 Ang Kaalam nagkahulogan: ang praktikong kalantip pagdumala sa kaugalingong panimalay ug pagkab-ot og kalamposan: 1 H 10:6; Ez 28:1-7.</p>
	<p>82 Unsaon pag-angkon sa kaalam? Ang kaalam gasa sa Diyos: Sir 1:1; Klm 6:14-16, 9:1-6. Makita ni sa panultihon sa maalamon ug sa pagpamalandong ini: Pan. 1:6, 13:20; Sir 6:34-36; Sa kamakanunayon taliwala sa mga pagsulay; Sir 11:1-10 ug sa pagbuntog sa kaugalingong kagustohan ug kapritso: Sir 11:1-10, 23:1-7; Pan 16:32; sa kamakanunayon taliwala sa mga pagsulay; Sir 2:1-14 ug sa pagtuon; Sir 6:23-33; sa pamalandong sa Balaod: Sir 32:7-24, 39:1-11, 51:17-21; Slm 119 ug sa pamalandong sa atong kasinatian: Ecl 1:12-18, 2:1-11, Sir 34:9-11.</p>
	<p>83 Ang maalamon mangutana: Unsa man ang tawo? Ang halos tanang bahin sa Daang Kasabotan gisulat sa mga Judio nga nagpuyo sa kulturang Hebreo. Sukwahi sa atong panglantaw, wala nila bahina ang tawo sa espirituhanon o kalag ug sa materyal o lawas. Alang nila ang tawo tan-awon sa kinatibuk-an; kon mohisgot silag karne, lawas ug kasingkasing, ilang gihisgotan ang lainlaing aspeto sa tawo. Ang tawo gitawag og karne ug dugo kay mamatay man siya. Gitawag siyag kalag, kay buhi siya. Ang kalag nagpasabot og ginhawa (Gen 2:7 ug 7:22) ug alang sa mga Judio, ang ginhawa nagpasabot og kinabuhi (Slm 104:29). Dugang pa, ilang gitooan nga ang kinabuhi naa sa dugo (Lev 17:10). Ang pulong espiritu nagpasabot og kabukas ngadto sa Diyos. Ang kasingkasing nagpasabot og kailadman sa tawo, dili lang sa iyang pagbati, apan lakip sab ang iyang hunahuna ug konsensya. Kasagaran, ang pulong akong kalag hubaron nga ako mismo, akong kinabuhi o ako. Lahi sa mga hayop, ang kalag sa tawo nakadawat og Espiritu o ginhawa sa Diyos (Gen 2:7). <i>Ang espiritu</i> mao ang espiritu sa tawo ug ang Espiritu sa Diyos diha sa tawo (Ecl 12:7).</p> <p>Ang tawo gawasnon ug responsable sa iyang mga lihok: Sir 15:11-21 ug 17:3-14.</p> <p>Ang tawo makasasala sukad sa iyang pagkahimugso (Slm 51:7; Job 10 ug 13). Ang sala nga iyang gipas-an sangpotanan sa sala sa iyang katigulangan; nagpas-an siya sa mga sangpotanan sa ilang kasaypanan: Gen 3; Jer. 31:29; Pag 5:7; Slm 106:6; Tob 3:3. Ang labing daotan nga modangat sa tawo mao ang kamatayon: Job 14; Ecl 3:18-22; 6:1-10; 8:7; Sir 41:1-8.</p>
	<p>84 Unsay angay nga panglantaw sa lalaki ug babaye? Ang panagsama sa lalaki ug babaye gimatud-an na sa sinugdhan sa Biblia: basaha ang mga komentaryo sa Gen 1:26 ug 2:20. Hinuon sukwahi ni sa panglantaw sa kulturang Hebreo nga nagsentro sa lalaki. Ang pagkaubos sa mga babaye giangkong sa Balaod (Dt 24:1; Num 5:11; Lev 27:3-7 ug gidawat sa maalamon: Ecl 7:27-28. Gipasanginlan ang mga babaye nga</p>

		<p>nakaingon sa sala sa mga lalaki: (Pan 7:5-27) angay silang bantayan (Sir 42:9-12, 25:15-26) ug ginadayeg sila kon maayo silang nag-alagad sa bana: Pan 31:30-31; Sir 36:23-26. Sa mga Awit lang giila ang dignidad ug kasamahan sa babaye diha sa gugma.</p>
85	Ang Buhat ug ang kugi sa tawo gikinahanglan aron tamdon siya ug dayegon: Pan 6:6-11, 27:23, 27; Sir 7:15. Ang trabaho makapapuliki sa tawo (labi na sa mga ulipon) ug makapanton niya: Sir 33:25-28; apan ang kinabuhi dili pulos trabaho: Sir 2:4-11; 4:7-12.	
86	Mahitungod sa relasyon diha sa katilingban , gidawat ang sistema nga naglatid ug kalainan tali sa dato ug kabos, sa mga hari ug mga sakop: Ecl 5:7-8; 4:1-3; Sir 8:1-3. Ang Hari gitahod isip tinugyanan sa Diyos: Pan 16:10 ug 24:21. Hinuon, piligro ang pagpakig-uban niya: Ecl 8:24; Sir 13:9-10 ug gikahadlokang ang iyang mga kapritso: Pan 16:12-15.	
87	Apan aron mahimuot ang Diyos, ang tawo kinahanglang magma-paubsanon (Sir 10:6-26), magmaluloy-on (Sir 28:1-7) ug magmanggihatagon sa mga kabos (Job 30 ug 31; Sir 4:1-10; 29:1-13).	
88	Unsaon man sa Diyos pagganti sa mga tarong? Ang mga maalamon sa Daang Kasabotan wala pa masayod sa kinabuhi human sa kamatayon (Ecl 3:17-22; 8:7-8; Sir 17:27-30). Busa, uban sa kasayoran nga ang Diyos tarong, nagpakisusi sila sa silot ug ganti sa Diyos ining kinabuhia. Ang Diyos tarong busa, dili niya pasagdan nga dili masilotan ang mga daotan (Job 18 ug 20). Ang Diyos moganti sa iyang katawhan, tingali dili pinaagi sa kwarta o sa taas nga kinabuhi (Pan 10:22-30; 11:20-21; 13:21-23), apan labing menos sa paghatag kanila og kalinaw ug kasigurohan. Iya silang sulayan (Job 36, Klm 3:1-6), apan sa kaulahian gantihan sila sa Diyos: Klm 3:5; Sir 1-23; 11:21-26. Apan dili ni ang nahitabo sa tanang higayon: Job 21 ug 24; Ecl 7:15-16; 8:11-14. Basaha sab sa 90-92 .	
89	Ang Kaalam sa Diyos ug kaalam sa tawo. Sa ngadtongadto naamgohan sa mga magsusulat sa Kaalam nga ang Kaalam sa Diyos lahi sa Diyos mismo, bisan tuod nga kini tipik -kabahin niya: Pan 8:22 ug 30. Pinaagi sa Kaalam, ang Diyos nagbuhat sa kalibotan (Pan 8:22-30 Sir 24:3-4) ug ang Kaalam may kasanag gikan niya: Sir 43. Ang Kaalam kalig-onan nga mabutyag ang plano sa kaluwasan: Klm 10 ug Sir 24:9-29. Ang Kaalam hingpit nga molabaw sa tawhanong hunahuna (Job 9 ug 28; Ecl 3:10) ug mapaambit lang ni pinaagi sa pagpadayag sa Diyos (Bar 3:9-29 ug 4:1-2; Sir 24:8-12 ug 23-25). Ang Kaalam pagkaon gikan sa pulong sa Diyos: Dt 8:3; Pan 9:5; Sir 24:3 ug 19; Slm 19:11 ug 81:17.	
9.	Ang Pakabanhaw ug ang umaabot	
90	Sumala sa gitudlo ni Jesus (Lc 24:27), ang tibuok Biblia nagmantala sa Pagkabanhaw, kay dihang maghigot na ang Biblia sa kasabotan sa buhing Diyos uban sa may kamatayong tawo, nagpasabot ni nga hangtod sa hangtod nagpaambit ang Diyos sa way kamatayon niyang kinabuhi sa tawo: Ex 3:6 ug Mc 12:26; Slm 16:11; 23:6; 73:25-26.	
91	Apan wala ni makita sa mga magtotoo sa Daang Kasabotan nga naghunahuna lang sa subo ug mingaw nga kahimtang sa kinabuhi sa Sheol o ang Dapit sa mga Patay: Is 38:18-19; Slm 88:12-13, 115:17-18.	
92	Ang panglutos panahon sa mga Macabeo nakaaghat nila pagpamalandong sa padulngan sa mga martir; ilang naklaro nga walay hustisya sa Diyos kon dili sila buhiog usab aron moambit sa kalipay uban niya. Kay ang kultura sa mga Hebreo wala man magbahin sa tawo sa lawas ug kalag (basaha sa 83), ilang gitooan nga ang tawo mobutho gikan sa abog o nga mabanhaw sa adlaw sa Hukom: (Dn 12:2; 2 Mac 7).	

- 93** Sa samang panahon ang Griyegong kultura nakatakod sa mga Judio sa Israel: ang mga Griyego naglantaw sa tawo nga dunay materyal nga bahin, ang **lawas** ug ang **kalag** (nga naghatag og kinabuhi); kasagaran lahi ni sa **espiritu** nga nangita sa maayo ug kamatuoran: 1 Tes 5:23. Busa, ang Kaalam, ang kataposan sa mga basahon sa Daang Kasabotan, nag-ingon nga ang **kalag** (o ang espiritu) **dili mamatay**; sa kamatayon makighimamat ni sa Diyos: Klm 2 ug 3. Kining maong panglantaw makita unya sa tanang libro sa Bag-ong Kasabotan: Mt 10:28; 2 Cor 5:1-8.

Ang Bag-ong Kasabotan: ANG PAGTOO SA MGA APOSTOL

- 10. Ang tawo nga si Jesus ug si Maria.**
- 100** Human mamulong ang Diyos sa makadaghan pinaagi sa mga propeta, namulong siya sa **kataposang higayon**, pinaagi sa iyang Anak (Heb 1:1) sa pag-abot sa hustong panahon (Gal 4:4). Si Jesus mao ang bugtong Anak nga way sinugdan ni kataposan (Col 1:13-15), ang **Pulong** diha sa Diyos ug siya Diyos (Jn. 1:1; Reb 19:13).
- 101** Ang Anak sa Diyos **nahimong tawo** (Jn 1:14). Si Jesus ang matuod nga tawo, dili multo, ni Diyos nga nagpakaaron-ingnong tawo. Nagpaubos siya ingon nga ulipon ug namatay sa krus (Fil 2:6-11; Gal 4:4). Gawas lang sa Pagkausab sa iyang Panagway (Lc 9:32), ang himaya sa Diyos nga diha unta niya isip Anak wala ipadayag sa iyang tawhanong kinaiya; (Jn 1:15 ug 17:5) mas gipalabi niya ang pagpuyo ug pagtubo, taliwala sa mga pag-antos sama sa ubang tawo (Heb 5:7-8). Sukad pa sa sinugdan **nakamatngon** na si Jesus kinsa siya (Lc 2:49; Heb 10:5). Wala hinuon ni magpasabot nga nasayod siya sa tanan (komentaryo sa Mc 6:2), kay inanay ang iyang pagdiskobre sa mga tahas sa iyang misyon (komentaryo sa Lc 3:21 ug 9:31).
- 102** **Misulod si Jesus sa atong kasaysayan.** Gisaysay sa Ebanghelyo ang iyang pagkahimugso (Lc 2:1; Mt 2:1; Jn 7:42); ang sinugdan sa iyang pagpangalagad (Lc 3:1-2; 3:22); ang iyang kamatayon sa panahon ni Pilato, ang gobernador, ug ni Caifas, ang Labawng Pari (Jn 11:49). Natawo siya sa Bethlehem, ug mitubo sa Nazaret (Mt 2:23; Lc 4:16) diin siya nagtrabaho. Wala siya matinun-an ni bisag kinsang magtutudlo (Jn 7:15).
- 103** Nagsugod si Jesus pagwali sa *mga sinagoga* (Lc 4:15; Mc 1:21), ug sa pagmantala sa Paghari sa Diyos (Mc 1:15 ug sa **110-118**). Iyang gipundok ang mga tawo (Mt 5:1; 14:14). Wala madugay miabot ang **kalisdanan** (Jn 6:66) ug gihalad ni Jesus ang iyang panahon **pag-umol sa iyang mga tinun-an** (Mc 9:30) nga mahimong sentro sa iyang Simbahan (Mt 16:16; Lc 22:24-32). Dayon, giandam niya ang iyang **kamatayon (130-138)** nga gipurongpurongan sa iyang **Pagkabanhaw** (basaha sa **140-148**).
- 104** Si Jesus **naghimog mga milagro** sama sa gibuhad sa ubang propeta, apan sa lahi nga paagi isip tawo nga dunay diyosnong gahom (Mc 2:27; Mt 5:21, 5:28, 5:32). Sayon rang naphahimutang niya ang iyang kaugalingon sa lugar nga iya ra sa Diyos. (Mc 2:1-12; Lc 7:36-50; Mc 8:34-38). Namahayag siya nga **usa siya sa Amahan** (Mc 11:26-27; Jn 5:18, 8:58, 10:30, 10:37-38).
- 105** Kasagaran midumili si Jesus nga tawgong Anak sa Diyos (Mc 3:11, 5:7) kay nabatasan nila nga kining titulo nga angay lang sa mga hari sa Israel (2 S 7:14; Slm 89:27). Lahi kaayo ang matang sa pagkaanak ni Jesus busa, mas palabihon niya nga tawgon siyag **Anak sa Tawo** (Mt 26:64) sama sa giingon sa Dn 7:13 (basaha sa **65**). Apan una si Pedro, (Mt 16:16) unya ang Simbahan miila nga si Jesus mao ang **Anak sa Diyos** (Heb 9:20). Basaha sab sa **140-145**.
- 106** Ang way kataposang Anak sa Amahan wala mokunsad gikan sa langit aron mouban sa katawhan hinuon natawo siya gikan sa usa ka katawhan, ang Israel, ug **gikan sa usa ka babaye** (Gal 4:4), si Maria nga nalambigit sa talagsaong paagi sa diyosnong laraw sa Amahan (komentaryo sa Lc 1:26). Siya nga gihangop isip "ulay

		sa Israel” (Is 7:14; Zac 2:14; 9:9) natawo gikan sa ulay nga inahan (Mt 1:18; Lc 1:26 ug ang komentaryo sa Mc 6:1). Ang pagtoo ni Maria ug ang iyang pag-uyon maoy hinungdan nga matuman ang lihok sa Espiritu diha niya (Lc 1:45).
	107	Si Maria miapil sa Ebanghelyo: sa pagbalaan ni Juan nga Magbubunyag (Lc 1:39); sa pagsugod ni Jesus pagpangalagad (Jn 2; sa Cana) ug aron madawat ta isip mga anak nga sinagop (Jn 19:25). Gihisgotan siya sa pagkatawo ug pagkabata ni Jesus (Lc 2 ug Mt 2). Duha ka teksto nagpasabot nato nga ang iyang kabantog wala maggikan sa iyang pagpahimugso ni Jesus, apan sa iyang kinabuhi isip modelo sa mga magtotoo (Mc 3:31; Lc 11:27). Giapil pod paghisgot si Maria sa unang pundok sa simbahan (Buhat 1:14).
	108	Aniay pipila ka teksto sa Biblia nga nagpadayag nato kinsa si Maria alang sa Diyos ug sa simbahan: Gen 3:15; Is 7:14; Awit 4:12-16; Pan 8:22-31; Jdt 13:18-20; 16:9-10; Reb 12.
11. Si Jesus nagsangyaw sa Paghari sa Diyos	110	Giisugdan ni Jesus pagmantala ang bag-ong panahon nga gipahibalo sa mga propeta: ang panahon nga ang Diyos maghari sa iyang katawhan (Mc 1:14; Lc 4:21, 4:19).
	111	Giisangyaw ni Jesus ang Gingharian sa Diyos (o Gingharian sa langit . Mt 5:1 ug komentaryo sa Mt 6:9). Ang iyang gipakita nga mga milagro mga timaan nga kining Gingharian sa Diyos nia na taliwala sa katawhan (Mt 11:26; Lc 17:21) uban sa gahom sa pag-ayo sa ilang sakit: Mt 9:35.
	112	Ang Gingharian sa Diyos nagkahulogan nga ang Diyos nagpadayag na karon sa iyang kaugalingon isip Amahan (Mt 6:1; 6:9; 6:18) ug angay siyang ilhon sa iyang mga anak (Mt 11:26-27). Ang tibuk kabag-o sa Gingharian nagbarog sa bag-ong kaamgohan sa Diyos (Jn 4:23), kaamgohan sa Amahan (Jn 7:28-29) ug sa Anak (Jn 17:3), nga nagwagtang sa karaang larawan sa magsisilot nga Diyos (Lc 9:54 ug 14:2; Jn 9:3) nga dunay kuganong gahom (Mt 11:29; Jn. 12:34-35) ug layo ra kaayo sa mga tawo (Jn 14:8).
	113	Ang Gingharian sa Langit unang gisangyaw ngadto sa mga kabos (Lc 4:18; 6:20; 7:22). Sila ang unang makasulod ini (Lc 16:9) ug duna silay mahukmanong buluhaton pagsangyaw ining Ginghariana: Lc 12:32-34; 1 Cor 1:26; Jaime 2:5-7. Dili kay mas maayo silang tawo, kondili kay mas mapadayag pag-ayo ang gahom sa Diyos diha sa tawhanong kahuyang (1 S 17; 1 Cor 1:29; 1 Mac 3:18; 2 Cor 12:9) ug kay nag-tinguha ang Diyos pagluwas sa nawala (Is 49:2; Lc 1:25; 19:10). Iyang gipaubos ang mapahitas-on ug gipataas ang mapaubsanon: Lc 16:15; 1 S 2:3-8. Mahinungdanon kaayo nga ang unang mga saad sa Gingharian didto gipahibalo sa usa ka bantogang hari (2 S 7:13; 1 H 8:24) ug ang kataposan sa mga kabos ni Yahweh (Sof 3:12; Zac 9:9; Slm 132:15) sa dinaugdaog nga magtotoo (Dn 3:30; 1 Mac 2:7) nga gipahimuslan sa mga dato ug oportunist (Slm 55, 58, 123:3). Kining mga kabos mas daling modawat sa Ebanghelyo (Lc 2:8; 10:21; 4:18).
	114	Ang paghari sa Diyos wala magpasabot nga pasagdan lang sa tawo ang Diyos nga mag-inusarang molihok, apan nga ang mga tawo mismo ang molihok diha sa mas dakong kagawasan kay nalingkawas sila sa naandang pagpihig (Mc 7:15; Buhat 10:15 ug 34) ug sa mga balaod (Lc 14:3; Col 2:16) ug nadasig paggamit sa ilang abilidad (Mt 25:14-30).
	115	Ang kaluwasan dili makab-ot gikan sa ibabaw pinaagi sa pagwagtang sa daotan (Mt 13:24; 26:53): binhi ni nga gitisok taliwala sa katawhan (Mt 13:1; 13:31) nga inanayng motubo (Mc 4:26), una, sa kailadman sa tawo (Mc 4:14; Mat 13:44; Jn 3:3) ug makita ni sa kadaghanan (Mt 5:14; Lc 12:32); dayon makongkreto diha sa Simbahan (Mt 16:18).
	116	Ang mga tawo sa panahon ni Jesus naghunahuna nga ang Gingharian magsugod human sa Hukom sa Diyos nga molain sa maayo ug sa daotan (Is 1:25-28; 4:2-5; Sof 1:14; Mal 3:1-2; Mt 3:9-12). Namulong si Jesus nga ang hukom dili pa karon (Mt 13:32; Buhat

		1:7); hinuon, karon ang matag tawo gihukman na sa iyang pagdawat o dili sa Ebanghelyo (Jn 3:18-20; 12:46). Ingon sab ini ang mahitabo sa kanasoran (Lc 10:13, 14:19; Mt 23:37).
	117	Gipaila ni Jesus ang iyang kaugalingon isip Bugtong nga pinadala sa Amahan (Jn 6:29, 10:36) ug nakita sa mga apostol ang talagsaong relasyon nga naghiusa niya sa Amahan (Lc 11:1; Mc 1:35; Lc 6:12; Mc 14:37; Jn. 4:31-34, 16:32). Si Jesus miingon: Akong Amahan (Mt 7:21; 10:32; 16:17; Mc 25:34) ug inyong Amahan (Mt 7:21; 10:32; 16:17; Mc 25:34; Mt 5:16; 10:20). Wala siya moingon - Atong Amahan.
	118	Giawhag ni Jesus ang mga Judio sa pag-ila nga nagpuyo sila sa talagsaong higayon (Lc 12:54; Mt 11:21, 12:41) ug nga angay nilang sulbaron ang kalisdanan nga nakabahin nila (Lc 12:57; 13:5), pinaagi sa pagdawat ining bag-ong panglantaw sa Diyos nga Amahan ug ang kamahinungdanon sa kaluoy (Lc 15) ug pasig-uli (Mt 19:23).
	119	Ang kadaghanan sa mga Judio wala motubag ining tawag (Mt 12:45; Lc 13:34) ang panatiko nilang relihiyon mihatod nila sa kalaglagan, sumala sa gitagna ni Jesus (Mt 21:43; 22:7; 23:35-37; Lc 21:23 ug 23:28-31).
12. Giandam ni Jesus ang iyang Simbahan	120	Ang Simbahan (Buhat 9:31) ug ang mga simbahan (Gal 1:22). Ang Simbahan sa Diyos (Buhat 20:28) ug ang mga simbahan sa Diyos (1 Cor 11:6; 1 Tes 2:14). Ang Simbahan mao ang espirituhanong katawhan sa Diyos. Ang Simbahan nagpasabot sa asebleya nga gipundok sa Diyos o sa asebleya sa mga pinili sa Diyos. Gitawag sab silag mga balaan : ang Simbahan sa mga balaan: (1 Cor 14:33).
	121	Aron pagbag-o sa Israel ug pagpakaylap sa Gingharian sa tanang kanasoran (Mt 10:5; 15:24) gitukod ni Jesus ang simbahan diha ni Pedro (Mt 16:18) ug sa mga apostol (Mt 10:1). Ang kakulang sa pagtoo sa iyang katawhan nakaaghat ni Jesus pagmugna og simbahan isip bag-ong katawhan sa Diyos nga bukas sa pagdawat sa tanang kanasoran (Mt 8:10; Jn 10; Mt 21:43; 22:1; 23:37) ug mopatuman ni sa Gingharian sa Diyos (tan-awa ang komentaryo sa Mt 13:31).
	122	Ang mga tinun-an misunod ni Jesus ug mitoo niya (Lc 6:17, 19:37). Gikan nila iyang gipili ang gusto niya (Mc 3:13; Jn 15:16) nga maiyang apostoles (Mc 3:16). Mahaligi sila sa iyang Simbahan (Lc 22:28-30). Gipangayo ni Jesus gikan nila ang pagsakripisyo sa kaugalingon (Mc 8:34; Lc 9:57) ug ang hingpit nga kamatinudanon kaniya (Mt 10:37; Lc 14:25).
	123	Gitudloan sila ni Jesus sa mga sukaranan sa kinabuhi sa Simbahan. Ang labing dako mag-alagad sa uban: (Mc 10:43; Mt 18:6 ug 10). Walay tawgog Amahan o Magtutudlo, apan ang dunay gahom motahod sa pundamental nga kaangayan sa tanan ug ang ilang direkto nga relasyon sa Diyos (Mt 23:8). Ang labing dakong balaod mao ang gugma (Jn 13:34-35 ug 15:12-14), nga ipakita una sa tanan sa pagpasaylo (Mt 18:21 ug 23) ug sa kabalaka alang sa kahiusa (Jn 17:21). Ang mga desisyon sa Simbahan aprobahan sa Diyos (Mt 16:19 ug 18:18).
	124	Ang paglambo sa Gingharian diha sa kalibotan nga misalikway sa kahayag mahimong dugokan sa mga kasamok ug hinungdan sa panglutos sa Simbahan (Lc 12:49-53; Jn 15:18-25; Mc 13:13; Mt 5:11; Reb 12:13-18). Ang unang krisis mao ang pagkapukan sa Judiong nasod (Mc 13:5-23, 13:28-31). Tan-awa ang komentaryo sa Mt 24. Ang ubang krisis mosunod hangtod sa kataposan nga makasaksi sa pagbalik ni Cristo ug sa Hukom: Mt 16:27; Buhat 3:21; 1 Tes 4:16; Mc 13:24-27; 2 Tes 2; Reb 19:11-21, 20:7.
13. Ang Sakripisyo	130	Dili aksidente ang kamatayon ni Jesus (Heb 10:5). Sukad sa sinugdan, nag-andam siya pag-atubang ini (Mt 20:28; Jn 11:9, 12:27). Iya ning gitagna sa makadaghan (Mk 8:31, 9:9, 10:32; Lc 13:31). Gidawat niya ang responsabilidad ini sa hingpit

- (Jn 10:28-30, 19:30) sa kasayoran nga kining taknaa, takna sa iyang kadaogan (Jn 7:6-8, 12:31, 17:1-2).
- 131** Ang sakripisyo ni Jesus susama sa ikaduhang pagpadayag sa hustisya sa Diyos (Rom 3:25-26) nga mohingpit sa Daang Kasabotan. Ang **Diyos nga mosilot** mipapahawa sa makasasala (Gen 3:22-23); ang Diyos-nahimong-tawo miayo sa mga daotang tawo ug midawat sa ilang pagsalikway niya (Jn 1:11; Mt 21:37). Ang **manluluwas nga Diyos** mipadayag sa iyang kaharianon (Ex 15; Dn 4 ug 5); gipili ni Jesus ang kataposang lugar aron pagluwas (Mt 20:28).
- 132** Ang **nabiktima** sa katilingban makahasol nato human sa ilang kamatayon. Gipili ni Jesus ang kataposang lugar (Fil 2:8) aron **maghinulsol** ang katilingban nga misalikway niya mismo (Zac 12:10; Jn 19:37; Reb 1:7), sa ingon, iyang madala ang tanang tawo ngadto niya (Jn 12:32).
- 133** Sukad sa sinugdan, ang katawhan mihalad og **mga sakripisyo**. Ang **halad-sinunog** (halad nga maugdaw sa hingpit) nagpadayag sa hingpit nga pagtugyan sa tawo ngadto sa Diyos: Lev 1:1; 1 S 15:22; Slm 51:18; Heb 10:6-7. Ang **dugo nga giula**, alang ni sa kapasayloan sa mga sala (Lev 5, 17:11; Heb 9:22). Ang pagkaon sa mga biktima diha sa bangkiti sa pangalawat makapaambit sa mga partisipanti sa diyosnong kabalaan (1 Cor 10:18). Ang sakripisyo sa **karnero** makatabang pagbag-o sa kasabotan sa Diyos uban sa iyang katawhan (Ex 12; Slm 50:5).
- 134** Ang kamatayon ug pagkabanhaw ni Jesus nahimong bag-o ug panapos nga sakripisyo nga mipuli sa tanang nangaging sakripisyo (Heb 7:27, 9:25). Hinungdan ni pagtawag ni Jesus nga **kordero sa Diyos** (Jn 1:29). Ang iyang sakripisyo samag Bag-ong Paskuwa (ang Paskuwa nagpasabot og Pagsaylo) padulong sa balaan ug walay-kataposang kinabuhi (Lc 12:50, 22:16; Rom 6:4; 1 Cor 5:7; komentaryo sa 2 Mac 15:12).
- 135** Ang sakripisyo ni Jesus midala niya sa kahingpitan ug sa pagdawat sa mga gasa nga naghimo niyang Pangulo ug Ulo sa tanang katawhan (Is 53:11-12; Buhat 2:33; Heb 2:10; 5:7). Basaha sa **203**.
- 136** Diha sa pag-ula sa iyang dugo, ang sakit niyang kamatayon nagdalag **kapasayloan sa mga sala** alang sa tanang katawhan (Is 53:10; Mt 26:28; Rom 3:21; 5:9; 5:19; 8:3) **nakapasig-uli** nato sa Diyos (Rom 5:10; 5:20; 2 Cor 5:17; Col 1:21; **mitubos** nato (1 P 1:18) **mihatag natog kagawasan** (Rom 7:4; Ef 1:17) ug mistugod sa proseso nga nagdalag kasulbaran sa tanang panagbangi sa uniberso (Rom 8:19; Ef 2:16; Col 1:20).
- 137** Ang sakripisyo ni Cristo **nagpadayag sa gugma sa Diyos** alang nato diha sa dakong kamanggihatagon sa Amahan (Rom 8:3; Jn. 3:16; 1 Jn 4:10) ingon man sa kamasugtanon sa Anak (Mc 14:36; Rom 5:6; 1 Jn. 3:16). Diha sa **gilagbasang kasing-kasing** ni Jesus (Jn 19:34), makapamalandong ta sa misteryo sa gugma sa Diyos nga nagtinguha pagpahibulong nato sa iyang hingpit nga pagtugyan sa kaugalingon aron mobalik ang pagsalig sa nawala niyang binuhatan (Rom 5:8).
- 138** Ang kamatayon ug pagkabanhaw ni Jesus nagtudlo sa kahulogan sa atong kinabuhi: kadtong mihatag sa iyang kinabuhi matawo pag-usab (Lc 17:33; Jn 12:24-26; 16:21; 17:9). Ang iyang kamatayon ug pagkabanhaw nagtultul nato sa sugo sa lunsay nga higugma (Jn 15:13) ug pangalagad (2 Cor 6:3-10, 12:14), ingon man sa kahulogan sa atong mga pagsulay (Jn 15:2; 2 Cor 12:9-10).
-
- 14. Ang Pagkabanhaw. Si Jesus Ginoo sa Kasaysayan.** **140** **Si Jesus nabanhaw** sumala sa iyang gipamulong (Mc 9:9-10, sumala sa Kasulatan (Lc 24:25-27; 1 Cor 15:4; Buhat 2:30). Ang mga pagpakita sa nabanhawng Jesus didto sa Jerusalem ug sa Galilea: Mt 28; Mc 16; Lc 24; Jn 20 ug 21; 1 Cor 15:5-8). **Ang Pagkabanhaw** dunay dobling kahulogan: Si Jesus mibalik sa kinabuhi; (Lc 24:5; Buhat 2:24), ug si Jesus gihimaya o gibayaw (Jn 17:1; Buhat 2:33, 3:13). Ang kataposang pagpakita ni Jesus (o ang **Pagkayab sa Langit**) pagpadayag ining ikaduhang aspekto sa Pagkabanhaw (Mt 28:17-20; Lc 24:50; Buhat 1:9).

141	<p>Sa pagkabanhaw, ang katawhanon ni Jesus kinatibuk-ang nabag-o pinaagi sa diyosong gahom; iyang nadawat ang kahingpitan sa kinabuhi nga gipaambit sa Amahan sa Anak (Jn 1:14; 17:1; Buhat 2:32; Rom 1:3). Giila na si Jesus nga Anak sa Diyos. Isip Anak nga larawan sa himaya sa Amahan (Heb 1:1), si Jesus, ang Anak sa Diyos nga nahimong tawo, pagpadayag sa dili makita nga Diyos ining binuhat nga uniberso (Jn 14:9; Col 1:15). Katumanan siya sa mga gisaad sa Daang Kasabotan (Mt 12:41-42; 23:35-36; Jn 8:56; Reb 5). Isip tawo, siya ang ulo sa tanang binuhat (Col 1:18) labaw sa tanang binuhat materyal o espirituhanon (Heb 1:4-14).</p>	
142	<p>Si Jesus naggikan sa Diyos (Jn 13:3; 16:27; 17:8) nga mibalik sa Amahan pinaagi sa iyang kamatayon ug pagkabanhaw (Jn 16:28) sa ingon nga ang iyang pagkaanak nga naghiusa niya sa Amahan, moabot sa kahingpitan (Buhat 2:33; Rom 1:4). Aron mapadayag sa Simbahan ang pagtoo kang Jesus, ang Anak sa Diyos nahimong tawo, Diyos nga uban sa Amahan, nga gitawag sa Simbahan ug Ginoo. Sa duha ka ngalan nga pulos nagpasabot ug Diyos – ang Diyos ug Ginoo, gigamit sa Simbahan ang una alang sa Amahan ug ang ikaduha alang ni Cristo (basaha sa Rom 10:9; Fil 1:11; komentaryo sa Jn 11:2; 13:2; 20:2).</p>	
143	<p>Gipulihan ni Jesus ang hulagway sa Diyos-nga-nag-inusara sa Diyos-nga-nakighiusa diin naay pag-inambitay tali sa Amahan ug sa Anak (Jn 1:1; 1:18; komentaryo sa Jn 5:19, Mt 11:26; Jn 13:32; 17). Pag-inambitay uban sa Espiritu Santo (Jn 14:16; 15:26).</p>	
144	<p>Ang simbahan sa mga Apostol nagbunyag sa talagsaong ngalan sa Amahan ug sa Anak ug sa Espiritu Santo (Mt 28:19) ug giila niya ang bugtong Diyos diha sa tulo ka Diyosong Persona, nga gitawag natog Santos nga Trinidad: 1 Cor 6:11; 12:4; 2 Cor 13:14; Reb 1.</p>	
145	<p>Ang nabanhawng Jesus mao karon ang Ginoo sa Kasaysayan: sa ato pa, ang nagdumala ug nagpadagan sa mga pwersang materyal ug espirituhanon, makita ug dili makita nga naghulma sa kasaysayan sa katawhan: Jn 12:31; Reb 1:18, 6; Col 1:18, 2:10 ug komentaryo sa Mc 16:9. Gipakita ni Pablo nga si Cristo mas gamhanan kay sa mga gahom sa kalangitan nga kaniadto gitooohan nga nagdumala sa palad sa tawo ug sa kasaysayan (Ef 1:10; 21; Col 11:6). Kining paghari ni Cristo nagpasabot nga ang tawo miabot na sa kahamtongan (Gal 4:3-5).</p>	
146	<p>Sukad adto ang kaluwasan mahitabo sa Ngalan ni Jesus, sa ato pa, sa gahom sa Diyos (Fil 2:9-10) nga misanag gikan niya (Buhat 4:30; 1 Jn 2:12; komentaryo sa Mc 16:17). Ang matag lihoc sa kaluwasan maggikan ni Cristo ug sa Espiritu (1 Cor 12:4-6; 2 Cor 3:16-17) ug gipahinungod kang Cristo nga Ginoo o sa iyang Espiritu (Jn 6:35-36, 7:38-39, Mc 9:38; Lc 11:20; Ef 4:7 ug 1 Cor 12:7).</p>	
<p>15. Ang Bag-ong Pagbuhat - ang gasa sa Espiritu - ang Misteryo sa Pakig-uli.</p>	150	<p>Si Jesus wala lang moanhi aron pagwagtang sa mga sala, apan aron pagbag-o sa mga binuhat (Jn 5:20). Kining bag-ong pagbuhat makab-ot lang pinaagi sa gasa sa Espiritu Santo (1 Cor 15:45). Labaw sa tanan, kining kalihokan nagpasabot sab og pagkabanhaw sa katawhan ug ang malukpanong pakig-uli (Jn 5:21).</p>
	151	<p>Ang paglapas ni Jesus sa Adlawng Sabado (Mc 2:28; Jn. 5:29) ug ang pagpuli sa Sabado sa Dominggo (basaha ang komentaryo sa Buhat 20:7) nagpadayag sa iyang tinguha pagbag-o sa unang pagmugna nga gihimo sa unom ka adlaw (Jn 5:17 ug ang komentaryo sa Gen 2:3; Reb 3:14). Kini ang katumanan sa gipahibalo na sa mga propeta (Is 25:6-10; 32:15-20, 65:17-19; Ez 37, 47:1-12). Ang kamatayon ni Jesus nagtimailhan sa kamatayon sa nag-una niya (2 Cor 5:14; Gal 2:19). Ang mga sala gipasaylo (Rom 6:10; Heb. 9:28). Ang mga balaod ug tumanan sa relihiyon nga gitudlo sa Biblia nawad-ag bili (Rom 7:4; Gal 4:5, 5:4-6; Col 2:16).</p>
		<p>Ang tanang kalainan sa pagkabayay ug pagkalalaki, sa hut-ong ug sa kaliwat giwagtang na (Gal 3:28; 6:15; 1 Cor 12:13; Col</p>

		3:11). Mga bag-o tang binuhat (2 Cor 5:17; Gal 6:15; Col 1:15; Ef 2:10, 15) nga nagpadulong sa kahingpitan sama sa Diyos nga Amahan (Ef 4:24; Col 3:10). Kining bag-ong pagmugna kinahanglang bukas nga modawat sa tibuk nga uniberso: Rom 8:18-25.
152	Ang bag-ong pagmugna nagpasabot labi na gyod sa pagsalikway sa mga balaod sa Daang Kasabotan : kay mga anino na lang ni sa bag-ong kahimtang (Col 2:17; Heb 8:5, 10:1; Mt 11:13) nga gisugdan ni Cristo. Ang pagsandig sa tuli (Gal 5:2; 6:12) o sa ubang tulumanon sa Balaod (Col 2:16; Rom 14:14-20) maoy pagbalik sa daan ug pagdumili sa grasya sa Diyos (Col 2:20; Gal 2:18). Ang tawo nga naningkamot alang sa pagkatarong pinaagi sa pagtuman sa mga tulumanon (Lc 18:9; Fil 3:7-9) nawad-an hinuon sa lunsay nga hustisya ug kabalaan nga maoy gasa sa Diyos diha ni Cristo: Col 2:11; Fil 3:9.	
153	Ang bag-ong pagmugna makab-ot pinaagi sa gasa sa Espiritu Santo nga naghatag ug kinabuhi (Slm 104:30; Jn 6:63; Rom 8:2). Ang kahimayaan ni Jesus nag-una sa gasa sa Espiritu (Jn 7:37-39; Buhat 2:32-33; Jn 16:7). Ang Espiritu naghimonatong gawason (Gal. 4:7; 5:13-18), ug nagpasaylo sa atong mga sala (Jn 20:22; 1 Cor 6:11). Naghimo siya nato nga iyang mga anak (Rom 8:14-17); iyang gipakita nato ang mga tinago nga laraw sa Diyos (1 Cor 2:10-12; 1 Jn 2:20). Ang pagpadayag sa Espiritu diha sa Simbahan maoy unang mga bunga (Rom. 8:23) ug pasalig (Ef 1:14; 2 Cor 1:22; 5:5) sa atong hingpit nga kabag-ohansakalibotan nga umaabot (1 Jn 3:2-3; Rom 8:18).	
154	Ang bag-ong pagmugna wala makaila sa kamatayon , ang sangpotanan sa sala (Rom 5:12; Reb 20:15, 21). Tinuod nga ang bahin nato nga gitawag og tawo sa gawas (2 Cor 4:16) o daang kaugalingon (Rom 6:6; Ef 4:22; Col 3:9) o karne (2 Cor 4:11; Gal 6:8; Rom 8:3) nagpadulong sa kamatayon (Rom 8:10; 2 Cor 5:16, 13:4; 1 P 3:18). Apan ang naa sa sulod (Rom 7:22; Ef 16) buhi pinaagi sa pag-ambit diha sa Espiritu (Rom 8:10-11).	
155	Ang nabanhawng Jesus naghatag nato sa gahom sa pagkabanhaw (Jn 5:25; Col 2:12, 3:1; Rom 5:21, 6:6, 8:4) ug iya tang banhawon (Jn 5:28, 6:39-58, 11:25; Rom 8:10; Fil 3:20).	
156	Gibutyag ni Jesus ang Misteryo (Ef 3:3; Reb 10:7), ang katingalahang plano nga gitagoan (Ef 3:9; Rom 16:25; Col 1:26). Ang tungmog sa tibuk pagbuhat, pagluwas ug pagbalaan mao ang pagdayeg sa grasya sa Diyos ug sa iyang kaayo (Ef 1:6, 12). Ang tanan gitugyan sa Pinanggang Anak (Ef 1:1-6) ug pinaagi niya gidawat ni sa tanan. Ang tanang katawhan gitawag aron mahimong usa ka lawas diha niya (Ef 1:22, 3:5-6) ug pinaagi niya makaambit sa mismong Himaya sa Diyos (Col 1:27; Ef 2:6).	
157	Kining katingalahang plano nasugdan diha sa kaluwasan sa Israel (Rom 11:25) ug mikuyanap sa tibuk uniberso (Col 1:27). Kining Misteryo nangitag malukpanong pasig-uli sa kalibotan nga nabahin sa kinaiyahan, mga daotang hukom ug sala (Ef 2:14-16; tan-awa ang 151: mga kalainan).	
158	Ang misyon sa mga Apostol mao ang pagsangyaw ug pagpakuyanap ining pasig-uli (2 Cor 5:20-21; Rom 15:16) nga gisangyaw na ni Jesus (Lc 4:19); ang sentrong diwa sa relihiyon sa Bag-ong Kasabotan mao ang pagkab-ot ining pasig-uli (Rom 15:16).	
159	Nining misyon migawas si Jesus nga talagsaong Tigpataliwala tali sa Diyos ug katawhan (1 Tim 2:5; Heb 9:15, 12:24) sanglit siya ang nangayo alang nato (Heb 2:17-18; 4:15-16) ug nakakuha alang nato sa mga gasa sa Bag-ong Kasabotan (Buhat 13:34; Heb 9:11, 10:20).	
16. Kaluwasan pinaagi sa pagtoo	160	Nahimo tang kabahin sa bag-ong pagbuhat isip gasa sa Diyos (Mt 11:27; Jn 6:43; Ef 2:8). Kining mahukmanong lakang (Col 1:12-13), ang atong kaluwasan, dili ganti sa atong katakos ug mga maayong buhat (Rom 4; Fil 3:4-6), apan nakab-ot pinaagi sa pagtoo (Rom 3:21; Fil 3:9).
	161	Sumala ni Juan, ang pagtoo naglangkob sa pag-ila sa Bugtong nga gipadala sa Diyos (Jn 5:38; 6:29). Nagpasabot ni sa pag-ila sa

	<p>kamatuoran nga ang Diyos unang nagmahal nato ug nagpasaylo nato (1 Jn 4:10; Jn 2:16); sa pagdawat sa Diyos aron mabag-o ta ug mabalaan (Jn 12:42-45); ug sa pag-ila nga si Jesus mao ang Cristo (1 Jn 2:22-29, 5:1), ang Bugtong Anak nga gikan sa Diyos ug mobalik sa Diyos (Jn 6:62).</p> <p>162 Sumala ni Pedro ug Pablo, ang pagtoo pagdawat sa gugma sa Diyos nga mitugyan sa Anak alang sa makasasala (Rom 5:24-25; Gal 3:1). Nagpasabot ni nga ilhon ang Diyos nga nagbanhaw sa Anak gikan sa kamatayon (Rom 4:23, 10:9) ug naghimo niyang Ginoo (Buhat 2:36, 1 Cor 12:3; Fil 2:11); nga dawaton ang tanang saad sa Diyos nga natuman diha niya (2 Cor 1:20).</p> <p>163 Ang pagtoo nga makaluwas gilig-on sa pagsaksi sa Balaang Kasulatan (Buhat 17:3, 18:28; Rom 16:26; 2 P 1:19), apan pagkaplag sab ni sa pulong nga gipadayag sa Diyos karon (Heb 1:1 ug komentaryo sa Mc 11:29). Ang mga tawo sa panahon ni Jesus miila niya nga Pinadala tungod sa mga timailhan nga iyang gipakita (Jn 6:26, 10:32, 15:24). Unya, ang pagtoo gilig-on sa pagsaksi ug timailhan nga gipakita sa mga Apostol (Mc 16:17; Buhat 8:7; 1 Tes 1:5). Ang pagtoo dili lang kutob sa pagdawat og mga tinoohan kondili, ang pagtan-aw sa plano sa Diyos (Mt 11:16-24; Lc 7:30) pinaagi sa panghitabo karon (Lc 12:56, 19:44) ug sa mga propetikong pahayag sa Simbahan (Ef 3:5; 1 Tes 5:19).</p> <p>164 Ang pagtoo naghiusa nato sa katawhan sa Diyos (Ef 2:19-22) pinaagi sa bunyag (Mt 28:19; Mc 16:16; Col 2:11-13).</p> <p>165 Ang pagtoo nagdala nato sa pagkabalaan nga gitawag sa Biblia og hustisya o katarong, o kawalay-sala (tan-awa ang komentaryo sa Roma 1:16; Rom 4-8; 1 Jn 2:1-6). Tungod ini mahimuot nato ang Diyos, ug makapabalik nato kaniya (Rom 5:1-2) ug makahulagway ta sa panagway sa Diyos (Rom 8:28; Col 3:10; Ef 4:24). Ang pagtoo makapasulod nato sa Gingharian sa iyang Anak (Col 1:13) diin atong madawat ang unang gasa sa Espiritu (Ef 1:13; 2 Cor 1:22). Tan-awa ang 153-154.</p>
<p>17. Ang Simbahan sa Diyos</p> <p>170</p> <p>171</p> <p>172</p> <p>173</p> <p>174</p> <p>175</p>	<p>Giandam ni Jesus ang iyang Simbahan:tan-awa ang 120-124.</p> <p>Ang Simbahan wala magsugod sa tawhanong kabubut-on kondili, sa walay-kataposang plano sa Diyos. Nakongkreto ang Misteryo diha sa Simbahan, (Ef 3:5) ang maluwasnong plano sa Diyos nga motapok sa tanang katawhan ubos ni Cristo, ang bugtong ulo (Ef 1:5-12, 22). Busa, ang Simbahan gitawag og balaan, kay ang padulngan ini mas nag-agad sa mga plano sa Diyos kay sa tawhanong paningkamot.</p> <p>Sa paghimo ni Cristo sa mga lakang pagtukod sa simbahan, wala siya mosubay sa kaugalingon lang niyang kabubut-on. Nagpagiya siya sa Amahan (Jn 1:35-51; Mt 16:18; Lc 6:12; Buhat 1:7; Jn 17:6, 17:9-12). Ang mga Simbahan ni Cristo (Flm 16). Ang Simbahan ubos ni Cristo nga nagmahal niya ug naghatag sa kaugalingon kaniya (Ef 5:24-25; Jn 17:19). Ang Simbahan sa Diyos nga gibayran ni Jesus sa kaugalingong dugo (Buhat 20:28). Ang Simbahan maoy iyang pangasaw-onon (Jn 3:29; Ef 5:27; Mt 22:2; Cor 11:1; Reb 21:2) ug ang iyang lawas (Col 1:24; 1 Cor 12:12) ug siya ang ulo.</p> <p>Ang simbahan nahimugso sa Pentekostes (Buhat 2) isip sangpotanan sa pagbubo sa gisaad sa Espiritu Santo (150).</p> <p>Ang pagwali sa mga apostol sa pagtoo sa nabanhawng Jesus, miuban sa pagbubo sa Espiritu (Jn 15:26-27; Buhat 1:7-8) aron pagtukod sa Simbahan (Buhat 2:14-39; 1 Tes 1:5). Ang Simbahan gisakpan sa tanang midawat sa tawag sa pagbag-o ug mitoo sa kapasayloan sa ilang sala (Buhat 2:38) ug sa gasa sa Espiritu (Buhat 2:39) pinaagi sa pagtoo sa maluwasnong gahom ni Jesus ug sa bunyag (tan-awa sa 181).</p> <p>Ang Simbahan natukod diha ni Pedro ug sa mga apostol (Mt 16:18; 10:1). Ang pagtoo sa Simbahan pareho ra sa pagtoo sa mga apostol (1 Cor 15:11; 2 P 1:16-21). Kadtong midawat sa saksi sa mga apostol ug sa ilang sumusunod nasakop sa Simbahan (Jn 17:20; 20:21) ug gidawat sila (1 Cor 14:38; 2 Cor 10:6;</p>

		13:10). Nahiusa ta sa Diyos diha sa atong pakighiusa nila (1 Jn 1:3). Si Cristo naa uban nila (Mt 28:20) aron nga ang ilang mga desisyon dili masupak sa laraw sa Diyos (Mt 16:19, 18:18; Lc 10:16) bisan pa sa kadaghan sa ilang kapakyasan (Gal 2:11; Buhat 15:7; 21:20). Ang Simbahan kanunayng magpabilin sumala sa gitinguha sa apostoles (Lc 22:30; Reb 21:14).
	176	Ang Simbahan kahiusa (Buhat 2:4; Heb 13:16). Ang kahiusa nga makita tali sa mga binunyagan ug sa tulo ka Personas sa Diyos (2 Cor 13:13; 1 Cor 1:9, 10:16) nagdalag kahiusa diha nila (1 Jn 1:7), sa spirituhanon (Buhat 2:42; Fil 1:5, 2:1) ug sa materyal nga pagsabot (Rom 15:27; Gal 6:6).
	177	Ang simbahan presensya sa diyosnong Kamatuoran dinhi sa atong kalibotan (1 Tim 3:15). Pagpadayag siya sa gugma sa Diyos (1 Cor 1:26; 2 Cor 4:7) ug bisan pa sa kahuyang sa iyang mga sakop, timaan siya sa maluwasnong presensya sa Diyos (2 Cor 4) ug gilig-on sa Diyos (Reb 2:8, 3:8).
18. Ang mga sakramento sa Simbahan	180	Ang Simbahan kahiusa sa mga magtotoo diin ang Diyos magpadayag sa kaugalingon (tan-awa ang komentaryo sa Mt 16:18). Busa, makaingon ta nga ang simbahan mao ang sakramento sa Diyos (basaha sa komentaryo sa Mt 18:1). Ang lainlaing rito nga gitawag og mga sakramento gikan ni Cristo ug iyang apostoles. Pinaagi nila napadayag ug nabuhi ang maluwasnong buhat sa Diyos.
	181	Ang bunyag sa tubig ug sa Espiritu Santo (Jn 3:5), uban sa Espiritu ug kalayo (Mt 3:11); sa tubig uban sa pulong (Ef 5:26) sa ngalan sa Amahan ug sa Anak ug sa Espiritu Santo (Mt 28:19) sa ngalan sa Ginoong Jesus (Buhat 2:38, 8:16). Bunyag alang sa patay (1 Cor 15:29). Bunyag ug mga bunyag (Heb 6:2 ug komentaryo sa Lc 3:7).
	182	Ang mitoo nabunyagan (Mc 16:16) aron madawat ang kapasayloan sa mga sala (Buhat 2:38, 22:16). Ang bunyag nagpasabot og kamatayon sa makasasalang kagahapon (Rom 6:3-9) ug pagsulod sa nabanhawng kinabuhi (Rom 6:4; Col 2:11-12). Paglimpyo ni sulod sa kaugalingon (1 P 1:22) pinaagi sa dugo ni Cristo (1 P 1:2), bag-ong pagkatawo gikan sa ibabaw (Jn 3:8), pagkatawo diha sa Espiritu (Jn 3:6; Col 2:12). Ang bugtong bunyag diha sa pagtoo nakapahiusa natog balik sa bugtong nga lawas (1 Cor 12:13). Ang bunyag nagdala nato ngadto sa kinabuhi “diha ni Cristo,” sa kinabuhing Kristohanon (Flm 4:1 ss.). Tan-awa ang 200 .
	183	Ang pagtapihon sa mga kamot aron lig-onon ang bunyag ug ihatag ang mga gasa sa Espiritu (Buhat 8:14, 19:6). Ang rito nga dili mahimo ni bisag kinsang ministro lang (Buhat 8:14-17). Tan-awa sab ang Heb 6:2.
	184	Ang gahom pagpasaylo sa mga sala: basaha ang komentaryo sa Jaime 5:16. Ang angay kahadlokan sa binunyagan mao kon mawala ang pagtoo ug paglaom. Kon wala nay pagtoo ug paglaom, mawala ang tinguha ug posibilidad nga mapasaylo ang mga sala (Lc 13:7-9; Heb 6:4-8, 12:15). Mao ni ang matang sa sala nga nagdalag kamatayon (1 Jn 5:16). Ikasalikway sa simbahan ang makasasala kon dili siya mag-usab sa batasan (Mt 18:17; 1 Cor 5:11-13), ug mohangyo sa Diyos nga pasidan-an siya pinaagi sa silot (1 Cor 4:4-5; Reb 2:22).
	185	Ang paghilog sa masakiton : gibansay na sa mga tinun-an ni Jesus (Lc 10:1) ug gipiyal ni sa mga pangulo sa Simbahan (Jaime 5:14).
	186	Ang pagtapihon sa mga kamot aron pagbayaw sa mga ministro sa Simbahan (1 Tim 4:14; 5:22; 2 Tim 1:6).
	187	Ang kaminyoon sa mga Kristyanos dunay kaugalingong kasugoan (1 Cor 7:10-12 ug komentaryo sa 1 Cor 11:2 ug sa 1 P 3:1): sakramento ni, kay naglarawan man sa buhing katumanan sa kahiusa ni Cristo ug sa Simbahan (Ef 5:22-23).
	188	Ang Eyukaristiya o ang Panihapon sa Ginoog (1 Cor 11:20) o ang pagpikaspikas sa pan (Buhat 2:42; 20:7; 1 Cor 10:16). Basaha ang mga komentaryo bahin sa saad sa Eyukaristiya (Jn 6:22-58) ug ang katukoran ini (Mc 14:12; 1 Cor 11:23).

	<p>189 Ang ubang teksto sa Daang Kasabotan naghulagway ug nagpatin-aw daan sa kahulogan sa mga sakramento, labi na sa Bunyag (Gen 6-7; Ex 14:15; Jos 3:2; 2 H 5; Is 12:1; 55:1; Zac 13:1; Ez 47:1); sa Eyukaristiya: (Ex 12:16; 1H 19:5; Gen 14:14; Mal 1:11); sa Kaminyoon (Gen 1:26; 2:18; Tob 8:4-7, Mga Awit).</p>
<p>19. Ang Espiritu sa Simbahan. Mga Karisma ug Ministeryo</p>	<p>190 Ang Espiritu Santo (basaha sa 143 ug 144) naggikan sa Amahan (Jn 14:16; 15:26; 16:15) ug gipadala sa Anak (Jn 14:16, 15:26; 16:7). Ang Espiritu sa Diyos (1 Cor 2:11; 7:40; 1 Jn 4:2) ug ang Espiritu ni Jesus (Buhat 8:39; 13:16; 2 Cor 3:7; Gal 4:6; Reb 3:1).</p> <p>191 Bisan sa wala pa si Cristo gihisgotan na ang Espiritu ni Yahweh, gahom sa Diyos nga iyang gihatag sa mga manluluwas (Hkm 6:34; 11:29; 14:6) sa mga propeta (Num 11:25; Ez 37) sa hilig sa arte (Ex 31:3) ug sa maalamon (Klm 1). Aktibo ning gahom sa pagmugna (Gen 1:2; Slm 104:30 ug sa komentaryo sa Jn 7:37).</p> <p>192 Bunga sa kahimayaan ni Jesus, ang Espiritu gihatag sa mga magtotoo (Jn 7:39. Basaha sa 153 ug Heb 9:17; 19:2; Rom 5:5; Gal 3:2; Ef 1:3; 1 Jn. 3:24). Sa pagpasakop sa simbahan, ang Espiritu nadawat sa rito sa pagtapion sa mga kamot (Buhat 8:15; 19:6) nga sagad mosunod sa bunyag (Buhat 2:38; Tito 3:5; Jn 3:5). Hinuon mahimo nga ang Diyos mohatag og kalainan o kausaban sa mga lagda; dili siya mahikot sa mga sakramento (Buhat 10:45).</p> <p>193 Ang Espiritu gihatag kang bisag kinsa sumala sa gidak-on sa kaayo sa gasa ni Cristo (Rom 12:3; Ef 4:7; Heb 2:4) ug gipadayag niya ang iyang presensya sa lainlaing mga gasa: 1 Cor 12:3, 12:7-11; Gal 3:5; Fil 1:19). Kining mga gasa sa Espiritu naghimo natong mga sakop sa usa ra ka lawas nga nagkalinlain (Rom 12:5-8) ug nagkahiusa (Ef 4:16).</p> <p>194 Ang espirituhanong mga gasa (nga sagad gitawag og mga karisma o mga gasa: 1 Cor 1:7, 7:7, 12:31; 1 P 4:10) makaayo alang sa katilingban (1 Cor 14:1-6, 14:19, 14:32). Tungod ini, matawag sab ni nga mga serbisyo (o ministeryo) ug mga buluhaton (Rom 12:7; 1 Cor 12:5). Bisan nasayod ta nga kining mga gasa ug ministeryo tinuod lang kon nagdasig ni sa matuod nga gugma ug panaghiusa (1 Cor 12:31; Ef 4:3). Ang labing importante ini mao ang ministeryo sa pagkaapostol sa mga magtutukod ug adtong naghupot og mga katungdanan sa mga simbahan (1 Cor 12:28; Ef 4:11).</p> <p>195 Mahitungod sa lagda sa pagpangalagad, basaha ang komentaryo sa Buhat 14:21. Gawas sa Dose, dunay uban nga gitawag og mga apostol (1 Cor 1:1; 9:1-6). Ang mga Propeta (1 Cor 12:28; Ef 2:20, 3:5, 4:20; Reb 11:10, 16:6, 18:20). May purohan nga si Apollos propeta, ingon man si Timoteo ug Tito (basaha ang komentaryo sa Buhat 11:19, 13:1, 15:32; 1 Tes 5:19; Heb 7:1; 1 Tim 4:14; 2 Tim 1:6). Ang mga Obispo (o mga inspektor) naghupot og aktibong papel sa mga konseho sa mga presbitero (Buhat 20:28; Flm 1:1; 1 Tim 3:1; Tito 1:7). Ang mga Presbitero (o katigulangan): Buhat 11:30, 14:23, 15:2-3, 21:18; 1 Tim 5:19; Tito 1:5; Jaime 5:14, 1 Ped 5:1. Ang mga dyakono, (Fil 1:1; Tim 3:1 ug komentaryo sa Buhat 6).</p> <p>196 Ang espirituhanong mga gasa, bisag nagkalinlain, naggikan ni Cristo, ang bugtong ulo, ug kinahanglang magtumong ni sa kahiusa sa nagtubo nga lawas: Jn 17:21; Ef 2:18-22, 4:3, 4:12-13.</p>
<p>20. Ang Espiritu ug ang Kristohanong Espirituwalidad</p>	<p>200 Ang Kristohanong kinabuhi gitawag kaniadto og dalan (Buhat 9:2, 19:9, 16:17, 18:25; 2 P 2:2) ug wala ni pasukara sa talagsaong kasugoan (Buhat 15:18) hangtod nga ang gipangayo sa moralidad bahin sa pakighilawas gilambigit ni Pablo sa pagtoo ni Cristo ug dili sa bisag unsang balaod (1 Cor 6:1; 1 Tes 4:2).</p> <p>Ang Kristyanos nga Judiog kagikan nagpasabot usahay sa ilang simultihan nga si Jesus milig-on sa Balaod sa Daang Kasabotan (Jaime 1:25 2:12, 4:11), apan sa kasagaran, ilang nasabtan nga ang bag-ong Balaod nga gisangyaw ni Jesus (komentaryo sa Mt</p>

		5:17) mipuli sa Balaod sa Daang Kasabotan (Mt 5:22, 5:28...). Ang bugtong sugo sa paghigugma (Mt 22:39) mipuli sa daghang lagda sa Balaod ni Moises (Mt 22:40; Rom 13:8; Gal 5:14).
	201	Apan giingon sab nga gipalingkawas ta ni Cristo sa tanang balaod nga tawhanon (ug dili lang sa Balaod sa mga Judio): Rom 7:4; Gal 4:5; Ef 2:15. Busa, angay natong sabton nga sa paghisgot og Balaod ni Cristo, ang pulong balaod nagdalag laing kahulogan (Rom 2:27, 8:2). Wala ta maghatag og dakong bili sa tawhanong paningkamot pagtuman sa balaod (Mc 10:21, 10:27; Gal 2:16, 3:5), apan angay nga awhagon nato ang matag tawo sa pagbukas sa kaugalingon nga magiyahan sa Espiritu (Lc 10:33; Rom 8:14; Gal 5:16) ang bugtong makabag-o sa kasingkasing (Ez 36:25; Rom 2:29) ug makatabang sa pagtuman sa Balaod (Rom 8:4).
	202	Ang atong pagsulod sa Simbahan (basaha sa 192) makapahimo natong mga bag-ong binuhat 2 Cor 5:17; Gal 6:15; Ef 4:24). Gibag-o diha sa Anak (Ef 2:10); mga anak sa Amahan (Rom 8:15; Jn 1:13), ang Espiritu gihatag na kanato niining kinabuhi (Rom 12:11; Gal 4:6) isip pasiumang tilaw sa piho ug balaang kinabuhi sa langit (Rom 8:11, 23; Ef 1:14). Sukad karon nahiusa na ta uban sa Tulo ka diyosnong Persona (Jn 14:17; 1 Jn 1:3, 3:21-24, 4:15).
	203	Ang Kristohanong kinabuhi naglantaw nang daan sa makanunayong pagbulig sa tawo uban sa Diyos nga naglihok diha niya pinaagi sa Espiritu. Namatay ta sa sala (Rom 6:11) ug kinahanglan tang mamatay sa mga buhat sa “karne” (Rom 8:13). Gibag-o ta ug angayan tang molakat sa mga bag-ong dalan (Rom 7:6). Gihimo tang tarong ug balaan (Rom 6:2; 1 Cor 6:11), angay tang molakaw isip mga balaan (Rom 6:13, 19; Gal 5:25). Nalingkawas ta (Rom 6:14, 8:2), apan kinahanglang luwason nato ang atong kaugalingon (1 Cor 7:15, 23). Gihatag kanato ang gugma sa Diyos (Rom 5:5; Jn 17:26) ug angay tang molahutay ug motubo ining maong gugma (Jn 15:9; 1 Cor 16:14; Fil 1:9; 1 Tes 3:12).
	204	Ang bag-ong kinabuhi sa Kristyanos nahatagag kusog pinaagi sa pagambit sa Eyukaristiya (Jn 6:48-58) pinaagi sa maayong mga buhat (Jaime 2:14-28; 1 Jn 3:18; 2 Tes 1:11; Tito 2:14; 3:8; Heb 10:24; 2 P 1:10) ug pinaagi sa pag-ampo (basaha sa 230). Tinubdan ni sa kalipay (Jn 16:24; Buhat 13:52; Rom 14:17; 2 Cor 7:4; Gal 5:22; Tes 1:6; 1 P 1:8), sa kagawasan (Jn 8:32-36; 2 Cor 3:17; Gal 5:1; 2 Tim 1:7; 1 P 2:16) sa kalinaw (2 Cor 13:4; Gal 5:22; Ef 6:23), ug sa pasalamat (Rom 14:6; Ef 5:20; Col 3:17, 1 Tes 5:18). Uban sa paglahutay (Lc 8:15, 21:19; Rom 2:7, 5:3; Col 1:11; Heb 10:36; Jaime 1:4) mobunga nig kabag-ohan sa tibuok pagkatawo (Rom 12:2; 1 Tes 5:23), makatabang ni sa tawo sa iyang pakigrelasyon sa Diyos isip anak (Rom 8:15-17; 1 Jn 4:17-18) aron mabuhing sukaranan sa espirituhanong balay (Ef 2:22; 1 P 2:5).
	205	Ang Kristohanong kinabuhi nagpadayag labaw sa tanan og tulo ka gahom nga kasagaran gitawag natog mga teyolohikal nga hiyas , nga nagpasabot nga naggikan ni sa Diyos ug napunting niya: ang pagtoo, paglaom ug gugma: (1 Cor 13:13; Gal 5:5-6; Ef 1:15-16; Col 1:4-5; 1 Tes 1:3, 5:8).
21. Pagtoo ug Paglaom	210	Ang Pagtoo nagpasabot: (1) ang akto sa pagtoo nga sa pagbag-o naghatag natog kabalaan ug hustisya nga angay sa Kristyano (basaha sa 165) (2); (2) ang gasa sa pagtoo nga makahimog mga milagro: 1 Cor 13:2; Jaime 1:5; Mc 11:20-24 ug ang mga komentaryo ini, (3) ang una sa mga hiyas (basaha sa 205 ug 211) nga bunga sa unang akto sa pagtoo.
	211	Ang Kristohanong pagtoo pagtugyan sa kaugalingon ngadto sa pulong sa Diyos (Jn 12:44-46; Rom 10:14; 2 Tim 3:15, 4:3) sumala sa nadawat sa mga propeta ug ni Cristo pinaagi sa pagsaksi sa mga apostol (basaha sa 163). Nagdawat ni sa walay pagdugang o pagkuha (Dt 4:2; Reb 22:18) sa tibuok nga pagtoo

- (Tito 1:13; 3:10-11) nga gihuptan sa Simbahan isip **Tradisyon sa mga Apostol**: 1 Tim 4:6; 2 Tim 2:8; 3:14.
- 212** Ang Kristyanos dunay samang panglantaw sa magtotoo sa Daang Kasabotan (Rom 4:23-25; Heb 11). Karon hinuon miabot na nato ang katumanan sa mga pulong (Heb 1:1-2; Jn 3:31; 4:26) pinaagi sa pagkatawo sa Pulong sa Diyos (Jn 1:1.18; Heb 2:2-3). Basaha sa **152**. Sa pagkatawo ni Jesus, ang Diyos misulti nato dili pinaagi sa samingay ug pananglitan (Jn 16:25-29).
- 213** Ang pagtoo **naglihok pinaagi sa gugma** (Gal 5:6) ug nagpadayag sa gugma diha mismo sa mga buluhaton (Jaime 2:14; 1 Cor 13:13). Ang pagtoo kinahanglang molambo (2 Cor 10:15; 2 Ped 3:18) uban sa kahibalo sa Diyos. Uban sa gugma, ang pagtoo maoy kinaiya nga angayng huftan sa **nagpuyo diha sa kahayag** (Rom 13:12; Ef 5:8; Col 1:12; 1 Jn 1:7; 2:9) ug maoy kahayag sa kalibotan (1 Tes 5:5).
- 214** **Ang paglaom natawo sa pagtoo** diha sa mga saad sa Diyos (Ef 3:5-10; Heb 3:14; 6:11-20; 1 Ped 5:9). Naglaom ta sa dili nato makita (Rom 8:24; Heb 11:1) ug sa dili matugkad sa atong nunahuna (1 Cor 2:9; 2 P 1:4). Nagtoo ta nga **ang Diyos maunongon** (basaha sa 40-44). Aduna tay pagsalig sa Diyos nga nagpalahutay nato sa pagtoo ug gugma (Fil 2:12; 1 Tes 5:23; 2 Tes 3:3; 1 Cor 1:8). Ang paglaom nagkahulogan og **paglahutay ug kamakanunayon** taliwala sa mga pagsulay (basaha sa 204, 217).
- 215** **Ang Israel naglaom** nga ang Diyos magpauswag sa ilang yuta (basaha sa **42**) ug sa Gingharian sa Hustisya (basaha sa **56, 62**). Pagsangyaw ni Jesus sa Gingharian, iya tang gipahinumdoman nga kining atong paglaom may pagkakatilingbanon (Mt 22; Lc 22:28-30; Mt 25:31-40), apan gihatagan sab niyag pagtagdag ang tinagsa nga paglambo sa kaluwasan (Mt 10:28. 32) samtang nag-anam paglambo ang pagtoo sa pagkabanhaw (basaha sa **92-93**).
- Naglaom ta sa **pag-ambit sa himaya sa Diyos**. Mahisama ta sa Diyos, kay ato siyang makita (1 Jn 3:2). Dungan ta nga mabanhaw (1 Cor 15:23) aron pagsud-ong sa Diyos (1 Cor 13:12) ug mahimong usa ka lawas diha ni Cristo (Ef 2:16-22). **Diha lang sa Diyos** makaplagan nato ang matuod nga kalipay (Mt 25:21; Reb 21:6), ug pagkatawo, nga iyang padulngan (1 Cor 15:28; Reb 22:1-5). Mao ni ang *atong kabilin* (Lc 18:18; 1 P 1:4).
- 216** Ang Gingharian sa Diyos naa sa nagpuyo sa grasya sa Diyos. Mao nga ang tanang panghitabo sa kinabuhi, bisan ang **materyal nga panginahanglan** nalambigit ining Gingharian ug kalamboan sa Kristohanong kinabuhi. Isip anak sa Diyos, nagpaabot siya sa pagkaon matag adlaw gikan sa Amahan (Mt 6:11) ug mangayo siya sa kaugalingong panginahanglan (Fil 4:6) ug sa panginahanglan sa kalibotan (Lc 18:11), uban sa pagtoo nga ang Diyos maghatag niya sa gikinahanglan, sa ingon mobalos sab siya paghatag sa uban (2 Cor 9:9).
- 217** Ang pagpaabot sa **pagbalikni Cristo** pinakasentro sa Kristohanong paglaom (Buhat 1:11). Ang pag-abot nga gitawag “parousia” nagkahulogan og pagduaw (Mt 24:27; 1 Cor 15:23; 1 Tes 3:13; 1 Jn 2:28; Reb 3:10) o pagpadayag (1 Tim 6:14; 2 Tim 1:10; Tito 2:13). Kining pagbalik maoy kasagarang gitooan sa unang Kristyanos (1 Tes 4:13; Heb 10:25-27; 1 P 4:7; Jaime 5:8). Kining pagpaabot aktibo nga paghulat (Lc 12:32-48; Mt 25:1); pagtukaw aron dili masuyop sa kalibotanong mga bili ug kahakog (Lc 21:34; basaha ang komentaryo sa Mc 13:33). Maghimo ni nato nga **makanunayon** ug malahutayon sa mga pagsulay (Fil 3:10; Rom 8:17; basaha sa **184**) ug panglutos (Heb 12:2; 2 Tes 3:5; Lc 21:19; Mt 10:22; Reb 2:10, 3:21; 1 P 3:14). Maglipay ni bisan sa pag-antos (1 P 4:18; Mt 5:11). Himoon ta ining ligdong (1 Tes 5:8) ug gawasnon (1 Cor 7:29; Tito 2:12; 1 P 1:13).

- Persona (basaha sa **143**). Ang Diyos nagpaila sa iyang kaugalingon kang Moises isip Siya nga mao Siya ug isip Maluloy-on (basaha sa **32, 39**). Apan sa panahon nga nailhan na si Jesus, si Juan miingon: **Ang Diyos gugma** (1 Jn 4:8).
- 221** Sa Daang Kasabotan **ang gugma sa Diyos** napadabay diha nga ang Diyos nagpaila sa kaugalingon sa mga tawo. **Ang Israel** nga nakakita giunsa sa Diyos pagpili, paggiya (Slm 89, 105, 106, 107; Is 63:7), pagpasaylo (Ex 32:11-14) ug pagluwas (Is 40, 41) nakasabot nga seloso ang gugma sa Diyos sa iyang katawhan (Is 5, 54:6-8). Ang **mga propeta** nga nakaamgo sa nagkasuod nga relasyon tali nila ug sa Diyos, nakakita sa mainitong gugma sa Diyos (Ez 3:8; Mik 2:8), lumo (1 H 19) ug mapugsanong (Jer 15:10, 20:7) gugma alang sa iyang mga higala.
- 222** **Ang paghigugma sa Diyos** maoy **nag-unang sugo** alang sa Israel (Dt 6:1, 30) ug nagpadayon ni nga nag-una alang sa Kristyanos (Mc 12:28).
- 223** Sa pag-abot na ni **Jesus**, gisulayan niya pagbutyag ang talagsaong gugma sa **Amahan alang sa iyang Anak** (Jn 3:35, 5:20, 17:24; tan-awa sa **117**). Agig tubag, gibaslan ni Jesus kining gugma sa Amahan pinaagi sa hingpit nga pagtugyan sa kaugalingon (Mc 1:35; Mt 11:25) diha sa hingpit nga pagtuman sa kabubut-on sa Amahan (Heb 10:5; Jn 4:34, 6:38). Kining maong gugma nga nagsugwak gikan sa iyang kasingkasing, gipadayag niya sa mga higala (Jn 11, 13:1, 15:9-17, 18:8), sa mga hinikawan ug sinalikway (Mc 1:40), sa mga makasasala (Lc 7:36, 19:1), sa iya mismong mga kaaway (Lc 23:22) ug sa tanang katawhan (Mt 11:28; Buhat 10:38); aron masinati sab nila ang gugma sa Amahan (basaha sa **137**). **Nahigugma ta ni Jesus**, sa pagtuman sa iyang Pulong (Jn 14:15-23) ug sa pagbiya sa tanan aron pagsunod niya (Mc 10:17-21; Lc 14:25).
- 224** **Sa iyang Pasyon** ug kamatayon nakab-ot ni Jesus ang kinatumyan ining maong gugma. Ang gugma niya alang sa Amahan **mituman bisan** sa iyang kamatayon sa krus (Mt 26:39, 27:46; Heb 4:15). Samtang nagpakahilom ang Amahan, iyang giatiman ug gipasaylo ang matag tawo (Lc 23:28; Jn 19:26; Lc 23:34-43). Gitugyan ni Jesus ang tanan sa matag usa (Mc 10:45, 14:24; 2 Cor 5:14).
- 225** Ang **paghigugma sa isigkatawo** kadaghan hisgoti sa mga teksto sa Daang Kasabotan (Lev 19:18; Dt 10:8). Hinuon, sa daghang bahin sa Balaod (Ex 20:12-17) ug sa mga propeta (Am 1-2; Is 1:14-17, 10:2, 65:13; Jer 9:2-5; Ez 18:5-9; Mik 3:5) giingon nga dili ta makapahimuot sa Diyos kon dili ta magtahod sa uban: ang **paghatag kanilag hustisya**, ang pagpalingkawas nila sa pagdaugdaog (Is 58) ug ang pag-atiman sa labing ubos (Ex 22:20-26, 23:4-12; Jer 9:4, 22:15; Pan 14:21; Sir 4, 25:1; Klm 2:10).
- 226** Gilambigit ni Jesus ang **duha ka labing dagkong sugo** (Mc 12:28-33). Ang paghigugma sa isigkatawo maoy bataan sa Kristohanong pamatasan (basaha sa **201-203**) sa paagi nga misulay ni pagsunod sa gugma sa Amahan nga hingpit ug maluloy-on (Mt 5:48; Lc 6:36; Ef 5:1; 1 Jn 4:11). Tubag ni sa maong gugma sa Diyos nga unang nahigugma nato (1 Jn 3:16, 4:10-19). Ang gugma mao ang gahom nga gipaambit kanato sa Espiritu Santo (Rom 5:5) ug nabuhi ni sa pagpamalandong sa walay kinutobang gugma ni Cristo (Ef 3:18; 2 Cor 5:14).
- 227** Sa bisperas sa iyang Pasyon gilig-on ni Jesus ang iyang pahayag nga ang paghigugma sa usag usa **bag-o niyang sugo**: Jn 13:12-15, 34-35, 15:9-13; 1 Jn 2:6-8.
- 228** **Ang Kristohanong gugma** gasa nga walay kinutoban nga magdala nato sa pag-alagaray sa usag usa (Gal 5:13). **Molatas** ta ngadto **sa tanan** sa walay pag-isip sa mga babag sa katilingban (Mc 2:13; Lc 10:29, 14:13; Gal 3:28). Mapaila ni sa **pagpasaylo** (Mt 5:43, komentaryo sa Mt 18:21), lakip sa mga kaaway. Nagdasig ni nato sa pagpaningkamot alang sa **pagsabot sa uban**, sa pagtahod sa iyang mga hunahuna (Rom 12:15-18, 14:1-10), sa pagdawat sa iyang kakulangan (1 Cor 13). Ang gugma nga andam paghatag ug pagdawat, **makapalambo sa Simbahan** (1 Cor 8:1; Ef 4:16; basaha sa **196**) ug mohatod ni nato sa kahingpitan (Fil 1:9).

- 23. Pag-ampo** **230** Sa tibuok Biblia, **ang pag-ampo** dili mahimulang **sa paglihok**. Ang mga modelo sa pag-ampo miyaya sa katawhan sa Diyos. Ang pangamuyo ni Moises alang sa Israel (Ex 17:8, 32:11, 33:12; Num 11:11, 14:13). Nagbilin si Moises og sumbanan sa pangamuyo; gipahinumdoman niya ang Diyos sa iyang **kamaunongon**; ang kaugalingong dungog nag-aghat niya sa dili pagbiya sa Israel kondili, sa pagpasaylo. Ang pag-ampo ni David (2 S 7:18); Solomon (1 H 8:22-60) Ezekias (2 H 19:15) Judas Macabeo (1 Mac 5:33, 11:71; 2 Mac 8:29, 15:20), Es (4:17), ug ni Judith (9:2). Ang pag-ampo sa **paghinulsol** ni Esdras (9:6) Nehemias (1:4) ug ni Daniel (3:26, 9:4).
- 231** Ang pag-ampo sa pangaliya talagsaong tulumanon nga gibuhat sa mga propeta: ang ilang mga pulong ug pag-ampo nakatuman o nakapugong sa panghitabo. Mao nga gitawag si Abraham og propeta tungod sa iyang gahom sa pagpangaliya: (Gen 20:7) pag-ampo alang sa Sodom (Gen 18:22). Mao gihapon kini ang gibuhat ni Elias (1 H 18:36) ni Amos (7:1), ni Jeremias (10:23, 14:7, 37:3). Ang mga propeta nabahin tali sa kaluoy sa gisilotan niyang katawhan (Jer 14:19, 8:18; Ez 9:8) ug sa gugma sa Diyos nga giluban (Jer 2:3; Ez 16). Ang iyang pag-ampo **pagpakig-atubang** sa Diyos (Num 17:6; Ez 13:5, 22:30).
- 232** Ang pag-ampo mao sab ang **nagpadayong pakig-ambitay** sa mga propeta uban sa Diyos sa kinailadman sa ilang tawag (Ex 4:5-22, 17:4; Jer 12:1, 15:10, 20:7) ug pag-atubang sa Diyos (Ex 33:18; 1 H 19:9).
- 233** Ang **mga Salmo** basahon sa mga pangadyeon sa katawhan sa Diyos. Ang pag-ampo mogula gikan sa panginahanglan sa tawo mismo nga naghangyo. Wala sila mangayo sa mga butang nga langitnon, apan sa konkretong mga butang nga gikinahanglan sa panginabuhin. Ang pag-ampo maoy kanunayng paghikalimot sa kaugalingon aron pagdayeg sa Diyos: Slm 47, 81, 89, 95, 98, 113, 117, 135 ug dili paghikalimot nga ang **iyang kaayohan naa sa Diyos**, mohangyo siya nga makakita sa Diyos ug mopuyo sa iyang pinuy-anan (Slm 16:2-3, 27:7, 63:2, 65:5, 73:24).
- 234** **Si Jesus nag-ampo** (Mc 1:35; Mt 11:25; Lc 22:32, 23:33; Jn 11:42) labi na sa dili pa mohimog dagkong desisyon (Lc 3:21, 6:12, 9:18, 29, 23:46; Mc 14:36; Jn 8:29). Basaha sab sa Heb 5:7, 7:25. Si Jesus maghimog mga milagro sa mga tawo nga **mohangyo niya uban sa pagtoo** (Lc 7:1; Mc 10:46) ug sa **molahutay** hangtod nga atimanon sila (Mt 7:24). Namulong siya nga paagi ni paghangyo sa Amahan (Lc 11:5-13; Mc 9:23, 11:22). Apan iya pod tang gitudloan pagpangayo pag-una nga **ang kabubut-on sa Amahan matuman** (Mt 6:10, 7:21; 12:50; Jn 4:34, 7:17). Namulong siya unsay atong pangayoon sa Amahan ug unsaon ni pagpangayo: ang **Amahan Namu** (Mt 6:9; Lc 11:1 ug sa Mt 6:5).
- 235** Ang pag-ampo sa **Simbahan sa unang panahon**. Sa Templo sa mga Judio (Lc 24:5; Buhat 3:1, 5:12) pinaagi sa pagbayaw sa mga kamot (1 Tim 2:8) o sa pagluhod (Buhat 9:40). Katilingbanong pag-ampo (Buhat 1:14; Mt 18:19), sa mga lisod nga kahimtang (Buhat 4:24, 6:6, 12:5).
- 236** **Ang mga sulat ni Pablo** naglakip **sa mga awrag** sa pag-ampo (Ef 6:18; Col 1:3; 1 Tes 5:17; Rom 15:30; 1 Cor 7:15; 1 Tim 2:1, 5:5) ug **ang dihadhiha nga pasalamat** (Rom 8:31, 11:33, 16:25; 2 Cor 1:3; Ef 1). Alang niya ang pag-ampo sa pangamuyo **pakigbisog** (basaha sa **231**; Rom 16:30; Fil 1:30; Col 4:12 ug komentaryo sa Col 2:1; basa sab sa komentaryo sa Gen 32:23). Kanunayng ibalanse ang pagpangamuyo ug pagpasalamat (Fil 4:6).
- 237** Ang pag-ampo **sa ngalan ni Jesus** angayng himoon sa miambit sa misyon ni Jesus ug bukas nga magiyahan sa iyang Espiritu (Jn 14:12-13, 16:23). Hingpit ni nga pag-ampo sa nakaabot pagdumili sa kaugalingon, dili inaghat sa tawhanong kahakog (Jaime 4:3), apan **dinasig sa Espiritu** sa pagkasinagop nga **mga anak** (Rom 8:15, 26). Kining pag-ampoa gihalad sa Amahan (Gal 4:6), sa paagi nga ang tibuok natong pagkatawo nagtinguha unsay

		<p>kabubut-on sa Amahan ug unsay makapadali sa pag-abot sa iyang Gingharian. Nangayo tag pihon nga mga butang (Mt 7:11), apan sa laing bahin, ang Espiritu Santo ray atong gipaabot (Lc 11:13). Kining pag-ampo kanunayng dunggon ug nagdalag kalipay (Jn 16:24).</p>
	238	<p>Ang ubang teksto: 1 Ped 3:7, 4:7; Jaime 1:6, 5:16; Reb 5:8.</p>
24. Misyon ug Pagsangyaw sa Ebanghelyo	240	<p>Ang pulong misyon nagkahulogag gipadala (komentaryo sa Mt 10:1). Si Jesus gipadala sa Amahan aron pagdalag Maayong Balita sa Israel (Jn 3:17, 4:34, 6:38, 9:4, 10:36, 17:18; Mt 15:24), sa mga kabos ug gisakit (Is 61:1; komentaryo sa Mt 5:1; Lc 7:22). Sa pagbiya ining kalibotana gipadala ni Jesus ang iyang mga apostol (Jn 20:21; Mt 28:19; Buhat 1:8) ug gihatagag gahom uban sa mga timaan sa Espiritu Santo (Mc 16:17; komentaryo sa Lc 10:1). Ang pulong apostol nagkahulogon og gipadala (Lc 6:13). Human sa Dose, ang Simbahan nagpadayon pagpadalag mga apostol ug misyonero (komentaryo sa Lc 5:1). Ang apostol kinahanglang ipadala sa Simbahan sama nga ang Dose gipadala ni Cristo (Mc 3:13; Buhat 26:16, 13:2, 19:14).</p>
	241	<p>Ang tahas sa misyonaryo buluhaton sa mga apostol ug sa Espiritu Santo (Jn 14:26; Lc 24:49; Buhat 1:4) nga uban nila, misaksi sa kamatuoran (Jn 15:26). Ang Espiritu modasig sa apostol (1 P 1:12). Ang mga pulong sa mga apostol mao unyay magdala sa Espiritu ngadto sa naminaw. Ang modawat sa mga apostol modawat sab sa Amahan ug sa Anak (Lc 10:16).</p>
	242	<p>Ang mga misyonaryo magsangyaw sa Ebanghelyo (o Maayong Balita). Sumala ni Jesus, ang Maayong Balita mao ang pag-abot sa Gingharian sa Diyos (basaha sa 110-116), ubanan nig daghang pag-ayo sa masakiton nga gibuhaton ni Jesus (komentaryo sa Mt 9:35; Lc 7:22). Sumala sa mga apostol, ang Maayong Balita katumanan sa gisaad sa Diyos sa Israel (Buhat 13:32). Gasa ni sa pagpasaylo ug sa Espiritu Santo (Buhat 2:38, 3:26, 10:43, 13:38). Ang Maayong Balita mao ang tanan mahitungod sa pag-abot ni Jesus (Mc 1:1) nga magdala natog kalinaw, (Buhat 10:36; Ef 2:14). Alang ni Pablo, ang Ebanghelyo laraw sa Diyos sa kaluwasan sa tanang tawo (Rom 15:9; Ef 3:6) nga nasentro sa kamatayon ug pagkabanhaw ni Jesus (1 Cor 15:1). Gahom ni nga nagbuntog sa kalibotan (Rom 1:16; Col 1:6).</p>
	243	<p>Kon dawaton ang pagsangyaw sa Ebanghelyo, magdala nig paghinulsol (Buhat 2:37-38, 3:19, 17:30, 26:20) ug pagbag-o (Mt 4:17; Mc 12 ug sa 182). Makita sa mga tawo ang makasasala nilang kahimtang sa kalibotan nga nawala (Buhat 2:40; 3:26) ug mooto sila sa pasaylo nga gitanyag kanila sa Diyos pinaagi ni Cristo (Buhat 5:31 ug sa 160-164). Kining kabagohan sa kasingkasing ug kailadman sa pagkatawo lahi sa pagbiya lang sa mga bisyo (basaha ang komentaryo sa Lc 3:7, ug 7:24). Buhat ni sa Diyos (Ez 36; 1 H 18:37; Rom 2:4). Sa pikas bahin, kon isalikway sa katawhan ang gisangyaw, malaglag ang katawhan ug katilingban. (Mt 11:20; 12:41; Mc 16:16).</p>
	244	<p>Ang pagsangyaw dili lang ang pagpahibalo sa Ebanghelyo, apan ang paghimo ini nga Maayong Balita nga magpalingkawas sa tawo sa konkretong kahimtang sa iyang kinabuhi (komentaryo sa Mt 28:16). Ang Ebanghelyo mag-alim sa kinatibuk-an sa pagkatawo. Kalingkawasan ni gikan sa naandang relihiyosong panglantaw nga nag-ulipon sa tawo (Col 2:16-22; Gal 4:8-11) ug gikan sa mga babag nga katilingbanon (Gal 2:11). Nagdala nig kabagohan sa kinatibuk-ang kultura ug sa radikal nga pagsaway sa madaugdaogong sistema sa katilingban (1 Cor 7:17-24). Nagdala nig kahingkod sa paghukom ug sa pakiglambigit sa uban (Ef 4:14, 22-32).</p>
	245	<p>Ang nagsangyaw sa Ebanghelyo mahimo sab nga mga saksi ni Cristo (Buhat 1:8; Jn 15:27), ang maunongong saksi (Reb 1:5, 3:14), nga mianhi sa kalibotan aron pagmatuod sa pulong nga iyang nadungog sa Amahan (Jn 1:18, 3:11) ug sa iya mismong pagkamao (Jn 8:13; 1 Tim 6:13). Sa ilang bahin, ang mga apostol mosaksi sab niya (Jn 15:17, 20:21). Pinaagi sa ilang pagmatuod ang Diyos mismo mitamod (1 Jn 5:9).</p>

	<p>246 Ang Martir, sa Griyegong pinulongan, nagkahulogan og saksi. Kadton nag-antos ug naghatag sa iyang kinabuhi aron magpabilin nga maunongon sa pagtoo, gitawag og martir (Reb 2:13; 6:9, 11:3; 17:6; Mc 13:9 ug komentaryo sa Mt 10:16). Tungod sa kasilag sa yawa batok sa Simbahan, naay daghang martir (Reb 17:6). Sila ang matuod nga mananaog sa kalibotan (Reb 12:11).</p>
<p>25. Ang kaugmaon sa kalibotan. Paghukom ug ang Pagkabanhaw.</p>	<p>250 Ang Gingharian sa Diyos nagtubo diha sa kalibotan. Kalihokan ni sa Diyos, sama sa patubo sa pan (Mt 13:33) nga makahimo pagbag-o ug pagluwas ini (Jn 3:16). Apan kining kalibotana nasakop sa gahom sa Daotan (basaha sa komentaryo sa Jn 3:11, ug Jn 5:19) tungod sa sala nga nakapasukwahi sa tawhanong kagawasan (Jn 8:34; Rom 8:18). Sa kamatayon, gibuntog ni Jesus kining gahom sa Daotan (Mt 12:29; Jn 12:31). Apan sumala sa makita, ang Daotan nagpadayon paghari sa kalibotan (Mt 16:18) ug mipalihok sa gamhanang mga pwera batok sa kamatuoran ug hustisya (Jn 3:19), ug labaw sa tanan iyang <i>gidumtan</i> ug gikasilagan ang mga saksi labaw sa tanan ni Cristo (Jn 15:18; Mt 10:16; Reb 12:17) ug sa Simbahan (Reb 12:13). Kining kaaway nga mga pwera gitawag usahay og “kalibotan” (Jn 16:33). Usahay ang kalibotan” nagtudlo sa mga tawo nga wala makaila sa pagkatinawag isip mga anak sa Diyos (Jn 14:19, 16:20, 17:23; 1 Cor 5:10). Tan-awa sab sa 1 Jn 2:15.</p>
	<p>251 Ang mga magtotoo nia sa kalibotan, apan dili iya sa kalibotan (Jn 17:15). Ang Simbahan naa isip alagad sa kalibotan aron magiyahan ni sa matuod nga padulngan (Mc16:15; Col 1:20). Ang simbahan dili alagad sa mga sistema sa kalibotan (Jaime 4:4) ni sa mga mithi sa tawhanong kalipay, hustisya ug kalinaw nga kanunayng limitado (Lc 12:13, 51) ug makalimot sa tinuod nga kahimtang sa kamakasasala sa tawo (Mt 4:1) ug wala makasabot sa kaluwasan pinaagi sa krus (Mt 16:23; Lc 24:26; 1 Cor 1:20).</p>
	<p>252 Apan kon hatagag pagtagad ang Daang Kasabotan, madiskobrehan ang pamaagi sa pagtudlo sa Diyos: aron ang tawo makasabot sa diyosnong tawag sa kinabuhi, kinahanglang matilawan una niya ang kabtangan sa kalibotan ug ang pagpakigbisog aron pagkab-ot sa tawhanong mga mithi (tan-awa ang komentaryo sa Gen 13:7; Ex 3:16; Pasiuna sa 1 H; komentaryo sa Mt 5:1). Mga mithi ni nga dunay mga kakulian, apan hinayhinay nga putlion sa Diyos ug dad-on ang mga tawo sa pagsabot sa misteryo sa krus (basaha sa komentaryo Lc 24:13).</p>
	<p>253 Alang sa kaugalingong paglambo ug alang sa kaayohan sa kalibotan, ang magtotoo kinahanglang manggilabot sa kalihokan sa kalibotan (Mt 25:14; 2 Tes 3:10; 1 Tim 4:3; Tito 3:8; komentaryo sa Mc 3:33), sa ingon, mibulig siya sa Diyos nga Magbubuhat nga nagpadayon pagbuhat ug pagmugna (komentaryo sa Gen 1:28; Jn 5:7). Ang Simbahan makalaom sa panahon sa kalinaw ug makasangyaw sa Ebanghelyo (Reb 20:1), sa dapit diin ang implowensya ini makita (komentaryo sa Mt 13:31) ug ang tanang katukoran sa tawo maubos na sa iyang panalipod (Mt 13:32). Hinuon naay panglutos (tan-awa sa 251); gawas pa, naay mogula nga mga eskandalo sulod sa Simbahan (Mt 13:47). Aron pagbatok sa Simbahan, ang yawa modapig sa mga mini nga tinooan (Reb 13:11) ug sa mga rehimen nga madaugdaogon (Reb 13:2) ug usahay magpatoo nga morag midaog siya (Reb 11:7, 13:14-17).</p>
	<p>254 Human sa daghang kalisdanan, moabot ang panahon sa kataposang panagtagbo (tan-awa sa 124); ug ang panahon sa Anti Cristo (2 Tes 2:3-9; 1 Jn 1:18) pasiuna sa pag-abot ni Cristo (Mc 13:26) ug sa pagkabanhaw (1 Tes 5:15; 1 Cor 15).</p>
	<p>255 Unsay atong padulngan human sa kamatayon? Kausa ra ta mabuhì (Heb 9:27, 6:4-8; Lc 16:27) ug ang atong kawalay kataposan nag-agad ining usa ra ka kinabuhi. Dunay ubang basahon sa Daang Kasabotan nga naghisgot sa kinabuhi human sa kamatayon: 83 ug 90 ngadto sa 93.</p>
	<p>256 Ang atong padulngan mao ang pagkabanhaw sa panahon nga moabot si Cristo aron paghukom sa mga buhi ug minatay. Unsay atong hitsura human sa pagkabanhaw? Unsay matanga sa</p>

- lawas ug pagpuyo ang atong masinati? Tan-awa sa Lc 20:27; labi na sa 1 Cor 15. Labaw sa tanan kining matanga sa kinabuhi pag-ambit sa Himaya sa Diyos, ato siyang makita; mahigugma, ug mausab ta sa iyang kasamahan ug mahimong espiritu uban niya: 1 Cor 6:17, 13:13; 1 Jn 3:2. Kining matang sa pagpuyo kanunayng gilarawan nga katilingbanon ug malipayong kinabuhi: Mt 22, 25:1-30; Lc 22:30.
- 257** Dili ba, mabuhì kadtong nangamatay hangtod moabot ang kataposang adlaw sa pagkabanhaw? Lisod ning pangutanaha sa wala pa si Jesus, kanus-a bag-o pa lang sa mga Judio ang pagtoo bahin sa pagkabanhaw sa mga patay: Dn 12:1-5 ug 12:13. Apan klaro ang pagtulon-an sa Bag-ong Kasabotan: Lc 23:43; 2 Cor 5:8; Fil 1:23; 1 P 4:6; Reb 14:3.
- 258** Ang Balaang Kasulatan naghisgot pinaagig simbolo sa mga tawo, nga dayag ug tinuyong misalikway sa gugma sa Diyos. Kanunay natong madunggan ang pulong **impyerno** nga tugbang sa langit alang sa mga pinili: Lc 16:23; Mt 13:42; Mc 8:42; Reb 21:5.
- 259** Ang mga tawo rang putli ug walay bisag dyotayng mansa sa sala ang makahimo pagduol ug pag-atubang sa Diyos. Unsay mahitabo sa mga magtotoo nga namatay sa grasya sa Diyos, apan namansahan gihapon sa tawhanong kahuyang ug kakulang? Ang Simbahan nagtudlo nga naay higayon kanus-a putlion sa Diyos ang tawo, sa kamatayon o human sa kamatayon: 2 Mac 13:43; 1 Cor 3:15.

PAGE 44 BLANK